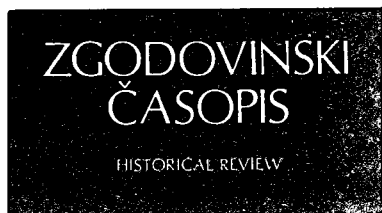

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW

leto 1995 4 letnik 49

UDC 949.712(05)
UDK

ISSN 0350-5774

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Uredniški odbor: dr. Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik)
Janez Stergar (namestnik glavnega urednika)
Nataša Stergar (tehnični urednik)
dr. Miro Stiplovšek
dr. Peter Štih

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. 12. 1995.

Izdajateljski svet: dr. Milica Kacin-Wohinz, Zdravko Klanjšček, dr. Jože Koropec, Samo Kristen, dr. Vasilij Melik, dr. Darja Mihelič, dr. Janko Pleterski, Janez Stergar, Prvenka Turk

Prevodi: Niko Hudelja (nemščina), Irena Šumi in Albina Kenda (angleščina)

Zunanja oprema: Neta Zwitter

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/I, tel.: (061) 1769-210

Letna naročnina: za nečlane in ustanove 3900 SIT, za društvene člane 2700 SIT, za društvene članepokojence 2000 SIT, za društvene člane-študente 1350 SIT (vse za leto 1995)
Cena tega zvezka v prosti prodaji je **1080 SIT**.

Tekoči račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 50101-678-49040

Naročnina za tujino znaša za ustanove 80 DEM, za posameznike 55 DEM in za študente 35 DEM (ali ekvivalent v nacionalni valuti). Plačuje se na račun Zveze zgodovinskih društev Slovenije pri Novi Ljubljanski banki: 50100-620-133-27620-10295/4

Sofinancirajo: Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije
Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije
Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani
Znanstveno-raziskovalni center SAZU

Tisk: Tiskarna Slovenija, Ljubljana, marec 1996

Naklada: 2000 izvodov

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415- 348/92 mb. z dne 24. 4. 1992 šteje Zgodovinski časopis za proizvod, od katerega se plačuje 5-odstotni prometni davek.

KAZALO – CONTENTS

IN MEMORIAM

- Akademik prof. dr. Bogo Grafenauer (Ljubljana 16. 3. 1916 – Ljubljana 12. 5. 1995) (Peter Štih) 517–524
 Academitian Prof. Dr. Bogo Grafenauer (Ljubljana 16. 3. 1916–12. 5. 1995)
 Bibliografija akademika prof. dr. Boga Grafenauerja 1976–1995/1996 (Drago Samec) 524–536
 Bibliography of Acad. Prof. Dr. Bogo Grafenauer 1976–1995/96

RAZPRAVE – STUDIES

- Andrej Pleterski, Model etnogeneze Slovanov na osnovi nekaterih novejših raziskav . . . 537–556
 The Slav's Ethnogenesis Model Based on some of the Latest Research Findings
 Stane Okoliš, Izseki iz zgodovine Loža in okolice (2. del) 557–581
 Fragments from History of Lož-Laas and its Surroundings (Part 2)
 Ludwig Steindorff, Samostani kot središča skrbi za pokojne v stari Rusiji 583–593
 Monasteries as the Centers of Care for the Deceased in the Old Russia
 Ivan Erceg, Počeci proizvodnje soli i opseg solana na istočnojadranskoj obali 595–606
 The Beginnings of Maritime Salt Production and the Range of Salt Works at the Eastern Adriatic Coast
 Jože Smej, Dve pismi iz leta 1779 za osvetlitev vprašanja šolnikov in šolstva v Prekmurju . . . 607–611
 Shedding Light on the Question of School Teachers and Schools in Prekmurje: Two Letters from 1779
 Marjeta Keršič-Svetel, Češko-slovenski stiki med svetovnimi vojnami (3. del) 613–630
 Czech-Slovenian Relations Between the World Wars (Part 3)
 Avgust Lešnik, Novi moskovski dokumenti o Informbiroju 631–638
 The New Moscow Documents on the Informbureau

JUBILEJI – ANNIVERSARIES

- Peter Ribnikar – sedemdesetletnik (Vasilij Melik) 639–640
 Peter Ribnikar – Septuagenarian

KONGRESI, SIMPOZIJ, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE – CONGRESSES, SYMPOSIA, SOCIETY EVENTS

- Slovenska trideseta leta (Marjan Drnovšek) 641–642
 The Thirties in Slovenia
 Znanstveni posvet »Slovenija v letu 1945« (Aleš Gabrič) 643–644
 Scientific Conference "Slovenia in the Year 1945"
 27. zborovanje nacionalne konvencije Ameriškega združenja za pospeševanje slovanskih študij (Matjaž Klemenčič) 644–646
 27th National Annual Convention of the American Association for the Advancement of the Slavonic Studies

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

- Ivo Lukanc, Les imitations des monnaies d'Alexandre le Grand et de Thasos (Melinda Torbágyi) 647
 Giordano Labud, Ricerche archeologico-ambientali dell'Istria settentrionale: la valle del Fiume Risano (Matej Župančič) 648–649
 Christopher Marshall, Warfare in the Latin East, 1192–1291 (Andrej Pančur) 650–653
 Marijan Zadnikar, Ptujška Gora – visoka pesem slovenske gotike (Martin Šteiner) 653–655
 Bartholomäus (Jernej) Kopitar, Hrsg. von Walter Lukan (Jože Pogačnik) 655–657
 Jožef Košič, Življenje Slovencev med Muro in Rabo (Ludvik Čarni) 658
 Peter Borisov, Ginekologija na Slovenskem od začetka do leta 1980 (Zdenko Levental) . . . 658–659

Lojz Tršan, OF v Ljubljani. Organiziranost v času italijanske okupacije 1941–1943 (Jože Prinčič)	659–660
Ferdo Gestrin, Svet pod Krimom (Boris Mlakar)	660–662
France Perovšek, Moja resnica: Spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani (Zdenko Čepič)	662–664

LETNO KAZALO – ANNUAL CONTENTS

Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 49/1995	665–668
Annual Contents of Zgodovinski časopis – Historical Review 49/1995	

IZVLEČKI – ABSTRACTS

Izvillečki razprav in člankov v Zgodovinskem časopisu 49, 1995, 3 in 4	XV–XX
Abstracts from Papers and Articles in Zgodovinski časopis – Historical Review 49, 1995, 3 and 4	

Andrej Pleterski

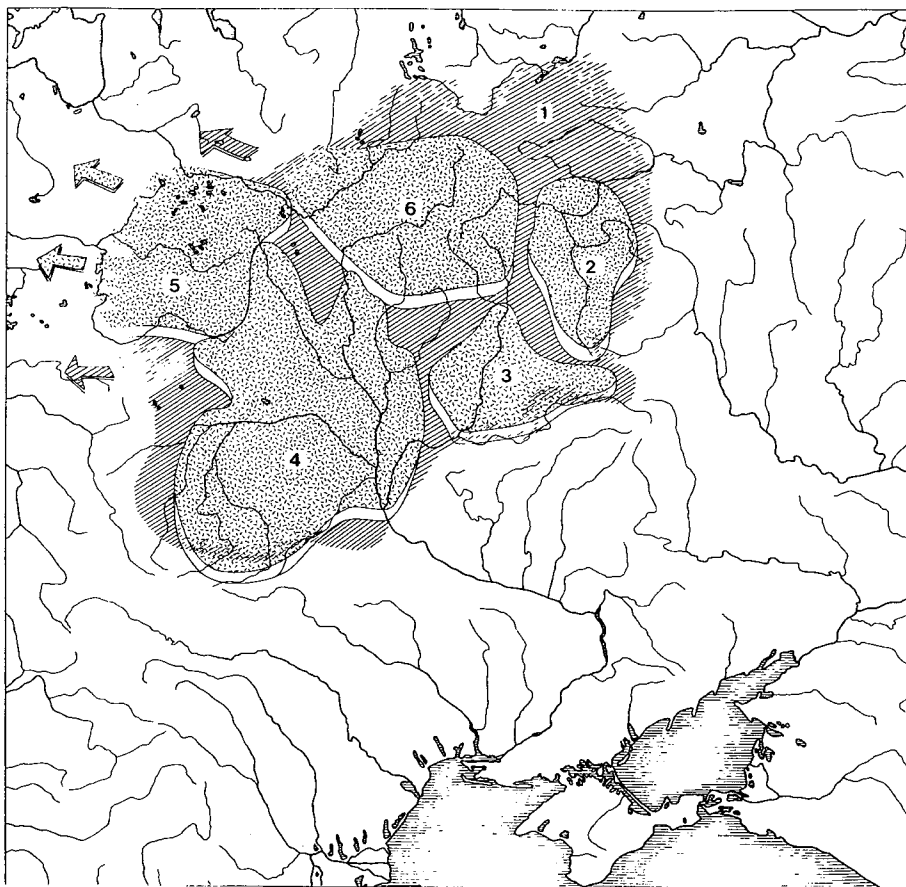
MODEL ETNOGENEZE SLOVANOV NA OSNOVI NEKATERIH NOVEJŠIH RAZISKAV

Izhodišča

Vsi dosedANJI modeli, ki so gradili na samoumevni trdni troedinosti etnosa, jezika in arheološke kulture, so bili bolj ali manj neuspešni. Iz več razlogov. Etnična opredelitev je stvar duhovnega področja človekovega bivanja in ni nujno, da ima svoj tvorni zunanji izraz. Izpustil bom problem etničnega opredeljevanja posameznika in se osredotočil na etnos kot celoto. Pojmovanje etnosa pred tisočletjem in še prej ni bilo takšno kot sedanje. Še najbolj smiselna definicija tedanjega *etnosa (gensa)* se mi zdi ta, da je bila to *skupina ljudi, ki jih je družil skupni pravno-ideološki sistem*, pri čemer mi npr. religija, tradicija pomenita dele ideologije. Del tega ideološkega sistema je bil lahko, nikakor pa ne neobhodno, tudi jezik. Tako pojmovanje etnosa je omogočalo tudi večkratno spremembo etnične identitete posameznika, kar nam izjemoma dovoljujejo spremljati pisni viri. Tudi velike skupine prebivalstva so skoraj z enako lahkoto menjale svojo etnično pripadnost, kar je npr. mnogokrat nazorno izpričano v etnogenezi posameznih germanskih ljudstev. Katere so tiste lastnosti pravno-ideološkega sistema, ki jih je sposobna zaslediti arheologija, po pravici povedano, še ne vemo trdno. Arheološki spoznavni postopek je večinoma še vedno na začetni intuitivni stopnji. Že sedaj pa je razvidno, da arheologija pri tem ni povsem nemočna. Orodje, s katerim poskuša proučevati širše skupine ljudi, se imenuje arheološka kultura. Ta pojem bom uporabljal v pomenu, da je to *skupek lastnosti sledov človekovega bivanja, ki jih je mogoče ugotoviti v nekem prostoru, in ki se loči od drugih tovrstnih skupkov lastnosti v sosednjem prostoru in času*. Tisto, s čimer si bom pri razvoju etnogenetskega modela še pomagal, sta nastanek in razvoj jezika. Pri tem bom izhajal iz najbolj verjetnega aksioma, da *jezik nastane na revolucijsko-evolutivni način, torej kot posledica zunanjih vplivov in notranjega razvoja*. Zunanji vplivi so lahko raznovrstni npr. gospodarski, politični, etnični. Skupaj z notranjimi spremembami puščajo svoje sledi v jeziku, lahko pa tudi v arheoloških virih. Povezavi med etnosom, arheološko kulturo in jezikom sta prostor in čas. Pri tem bom gradil na aksiomu, da *v nekem določenem času in na nekem določenem prostoru lahko začasno pride do ujemanja vsaj med dvema iz trojice, izjemno morda celo med vsemi tremi hkrati*. Od pravilnosti ugotavljanja takih točk ujemanja je odvisna zanesljivost modela. Večjo pozornost bom posvetil ujemanju jezika in arheološke kulture, manjšo pa ujemanju z domnevnim slovanskim etnosom. Pri tem bom skušal ločiti med Slovani kot etnosom in Slovani kot skupino ljudi, ki govorijo slovansko. Pojem Slovan bom večinoma uporabljal v drugem pomenu, razen če ne bom posebej opozoril na etnični pomen.

Pred nedavnim je M. Parczewski z načrtno obdelavo vsega zgodnjega gradiva Poljske in z njegovo zelo podrobno tipološko analizo pokazal, da Slovani na Poljskem niso avtohtoni, ampak se tja priselijo z vzhoda, pri čemer začnejo najprej naseljevati jugovzhodno Poljsko konec 5. st. (Parczewski 1993, 131 ss). Njihov arheološki izraz je praška kultura. S tem je model vzhodnega izvora Slovanov dobil težak argument. Po trenutnem stanju raziskav je praška kultura najbolj nesporno najstarejša slovanska kultura. Manjša gotovost vlada glede penkovske in še manjša glede koločinske kulture. Izvor zadnjih dveh večina povezuje s kijevsko kulturo. Nekateri arheologi izvajajo iz nje tudi praško kulturo, kateri pa velik del arheologov sicer išče korenine v černjahivski kulturi - arheološkem odrazu gotskega gensa (Wolfram 1979, 41 ss). S stališča retrogradne metode je po taki interpretaciji sporna slovanskost kijevske kulture in podan precej nenavaden izvor Slovanov iz gotskega gensa. Zgolj z retrogradno metodo se nam tu zatakne.

Preden začnem z gradnjo lastnega modela, ki naj bi pojasnil in odpravil omenjeni zastoj, bom skušal poiskati nekatere oporne točke v jezikoslovnem modelu razvoja slovanskega jezika. Zelo uporaben in objektivni pregled dosedanjih raziskav daje H. Popowska - Taborska (1993). Med najbolj nespornimi ugotovitvami so naslednje; tesne balto - slovanske jezikovne vezi govorijo o tesnem (skupnem) razvoju teh dveh jezikovnih skupin. V nekem obdobju sta se razdelili. Obstajal je drugotni stik s predniki Italov

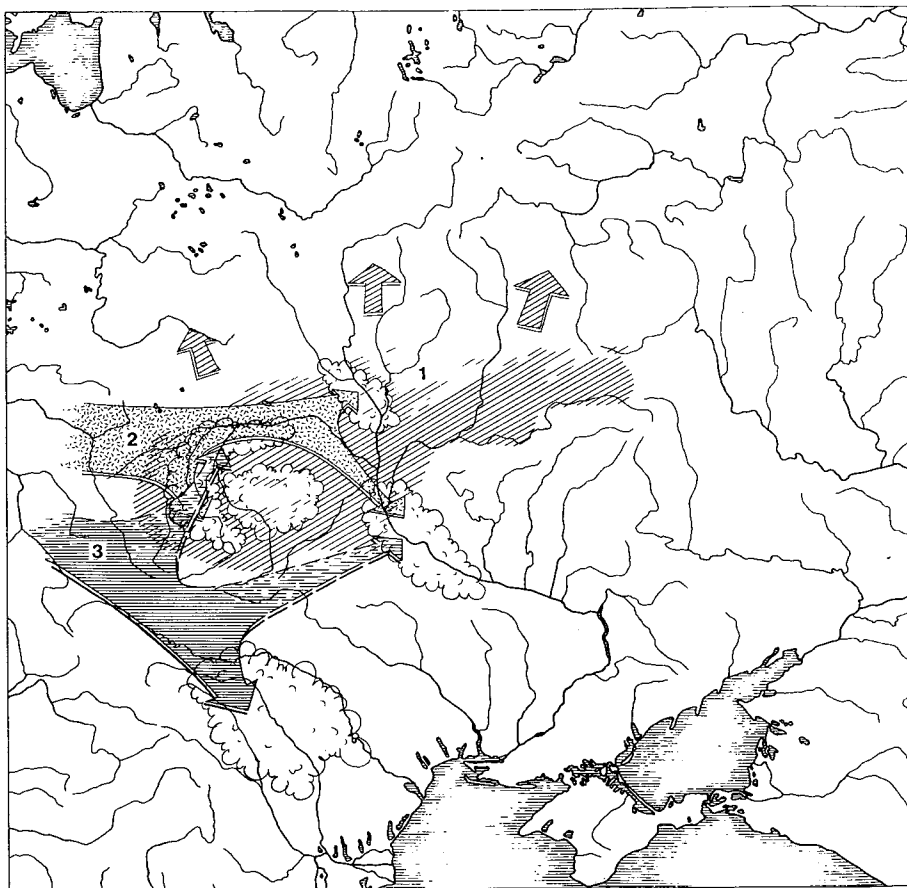

Slika 1. Področje baltoslovanske skupnosti. 1. Področje "baltskih" vodnih imen. 2. Kultura Zgornje Oke. 3. Juhnovska kultura. 4. Milogradska kultura. 5. Kultura črtaste lončenine. 6. Dnepro-dvinska kultura.

in Germanov. Stiki s keltskimi in iranskimi jeziki so še težko opredeljivi. Glede na fonetični in morfološki sistem je mogoče govoriti o enotnosti praslovanščine, glede na leksiko pa je bila precej razslikana. Fonetične razlike v slovanščini so se začele šele v drugi polovici prvega tis. n. št. v procesu obširnega slovanskega razseljevanja (Popowska - Taborska 1993, 145 s). - Te ugotovitve napeljujejo na izhodiščno misel, da moramo začetno ozemlje Slovanov iskati pri začetnem ozemlju Baltov, oziroma poiskati ozemlje baltoslovanske jezikovne skupnosti.

Ozemlje baltoslovanske skupnosti (Sl. 1)

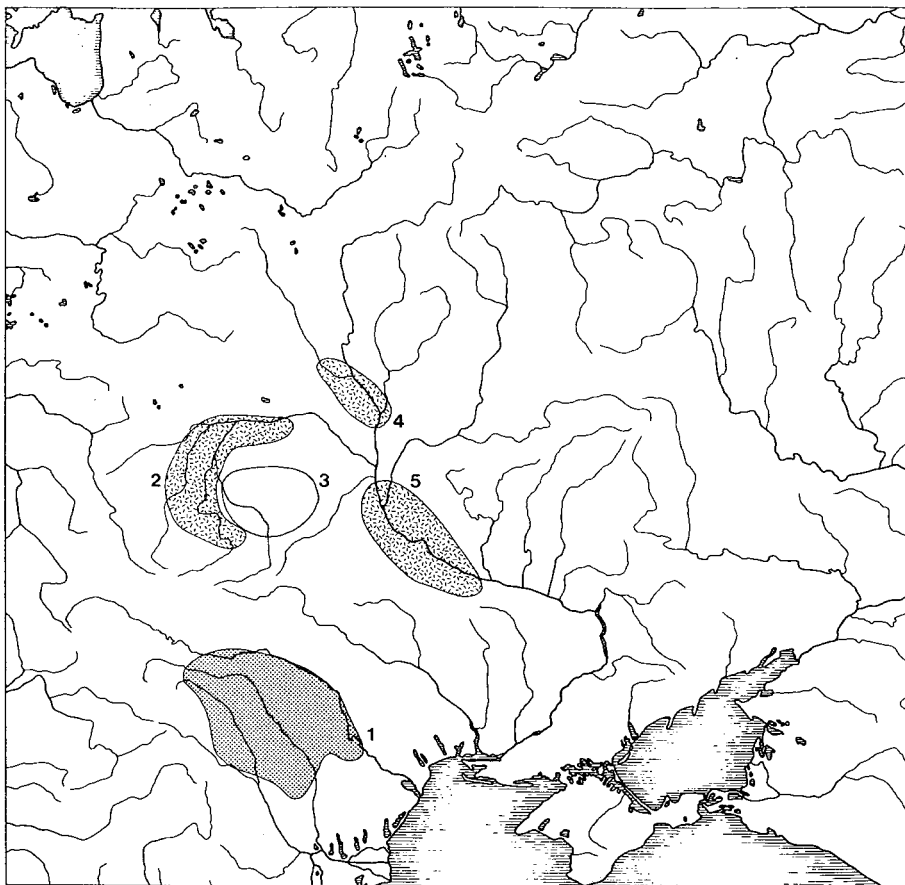
Najpomembnejšo oporo nudi lingvistični atlas vodnih imen zgornjega porečja Dnepra (Toporov, Trubačev 1962), ki jo je Trubačev (1968) kasneje dopolnil še za področje desnega brega Dnepra. Avtorja sta lahko pokazala južno in jugovzhodno mejo baltskih vodnih imen, ter dokazala živi stik Baltov in Irancev v Posejmju (Toporov, Trubačev 1962, 231). Pomembna je ugotovitev, da je bilo področje severno od Pripjata mnogo pozneje slavizirano, kot južno od njega, da je šlo slovansko razseljevanje od juga proti severu. Pri tem so se Slovani pomešali z Balti in jih postopoma slavizirali, potem ko je minilo obdobje dvojezičnosti (Toporov, Trubačev 1962, 232 ss; Trubačev 1968, 11). Ko je nato V. V. Sedov jezikovne in arheološke podatke na področju Posejmja soočil, je prepričljivo pokazal, da se ujemajo s stanjem arheoloških kultur v tretji četrtini 1. tis. pr. n. št. in določil skupino arheoloških kultur baltskega

Slika 2. Protoslovani v 2. st. pr. n. št. 1. Področje "baltskih" vodnih imen. 2. Priselitev prebivalstva pomorjanske kulture zvončastih grobov. 3. Priselitev Germanov.

prebivalstva na področju baltskih vodnih imen (Sedov 1965). V tej skupini vidi J. Okulicz arheološki odraz baltoslovanske jezikovne skupnosti, pri čemer pa še ni mogel pokazati postopka izločanja Slovanov, ki ga le domneva. (Okulicz 1986, 28 ss).

Skupina kultur - milogradska, juhnovska, črtaste lončenine, dnepro-dvinska, Zgornje Oke, se resnično lepo ujema s področjem baltskih vodnih imen (Sl. 1). Precej natančno na jugu, na severovzhodu so opazna odstopanja, ki pa jih je mogoče razložiti s tem, da je na jugu meja "okamenela" zaradi slavizacije, na severu pa se je lahko še spreminjala zaradi poznejših baltskih preseljevanj. Zaradi razseljevanja Baltov proti zahodu (Okulicz 1986, 28 ss) zahodna meja ni določljiva. Če imamo tako določeno ozemlje zgolj za baltsko in ne baltoslovansko, zmanjka prostora za poznejše Slovane. Južneje je namreč že področje iranskih imen tudi skitske dobe (Sedov 1965, Ris. 1) in tračanskih imen predskitske čornoliske kulture (Berezanskaja 1988), s čimer je zapolnjen prostor, ki ga pozneje zasedajo arheološke kulture Slovanov. Pomembna je ugotovitev A. P. Vanagasa, da kaže baltska hidronimija večjo arhaičnost od slovanske in še zlasti raziskava V. V. Ivanova in V. N. Toporova, po kateri je model slovanskih jezikov rezultat preoblikovanja baltskih jezikov, kajti slovanski sistem se da izpeljati iz ustreznega baltskega, baltskega sistema pa se ne da izpeljati iz zgodnjepraslovanske strukture (Popowska - Taborska 1993, 128). To bi kazalo, da lahko govorimo o nekaki oddelitvi Protoslovanov iz skupnega baltoslovanskega jedra. Ker v njem ni bilo več poznejših Protoslovanov, je ostanek postal avtomatično Prabaltiki. V tem smislu torej meje med Baltoslovani in Prabaltiki ni. Ali kot se je poenostavljeno izrazil V. N. Toporov (1980, 12), slovanski jeziki so otroci baltskih, načelno druga, časovno mlajša generacija. Že J. Werner je

Slika 3. Protoslovani v 2. st. pr. n. št. 1. Kultura Poienești-Lukaševka. 2. Poleška skupina zarubinske kulture. 3. "Vadišče" slovanskih vodnih imen (po Trubačevu). 4. Zgornjedneprovska skupina zarubinske kulture. 5. Srednjedneprovska skupina zarubinske kulture.

opozoril na možnost, da je treba baltoslovanska vodna imena iskati na področju "baltske" hidronomije (Werner 1971, 251).

Protoslovani (Sl. 2, 3)

Področje najstarejših slovanskih vodnih imen je na južnem obrobju področja baltskih vodnih imen. Pri tem ima ozemlje slovanskih imen levega pobočja Dnepra lastnosti, ki kažejo, da je bilo naseljeno z desnega pobočja. Tudi na tem je več skupin arhaičnih slovanskih vodnih imen, ki niso istočasne. Kot nekako vadišče slovanstva izstopa skupina na vzhodnem delu desnega pobočja Pripjata (Trubačev 1968, 270 ss). To področje leži na osrednjem delu ozemlja (Sl. 3: 3), kjer okoli 200. pr. n. št. nastane zarubinska kultura.

V podrobnostih je še slabo proučena, a za izgradnjo modela zadostujejo tudi grobi obrisi. Raziskana najišča tvorijo tri gostejše skupine: v pripjatskem Polesju, ob zgornjem in srednjem Dnepru (Sl. 3: 2, 4, 5). Zaradi nenatančne kronologije ni jasno, ali so vse tri nastale istočasno. Na vmesnem prostoru so trenutno poznana samo posamična najdišča, nova odkritja so seveda mogoča. Strukturno je najbolj pojasnjen nastanek zgornjedneprovske skupine. Analiza posameznih vrst arheološkega gradiva njene najzgodnejše stopnje kaže, da gre za spoj lastnosti tuje, pomorjanske kulture zvončastih grobov in krajevne milogradske kulture. V poselitvenem smislu je to mogoče razložiti kot priselitev novega prebivalstva z

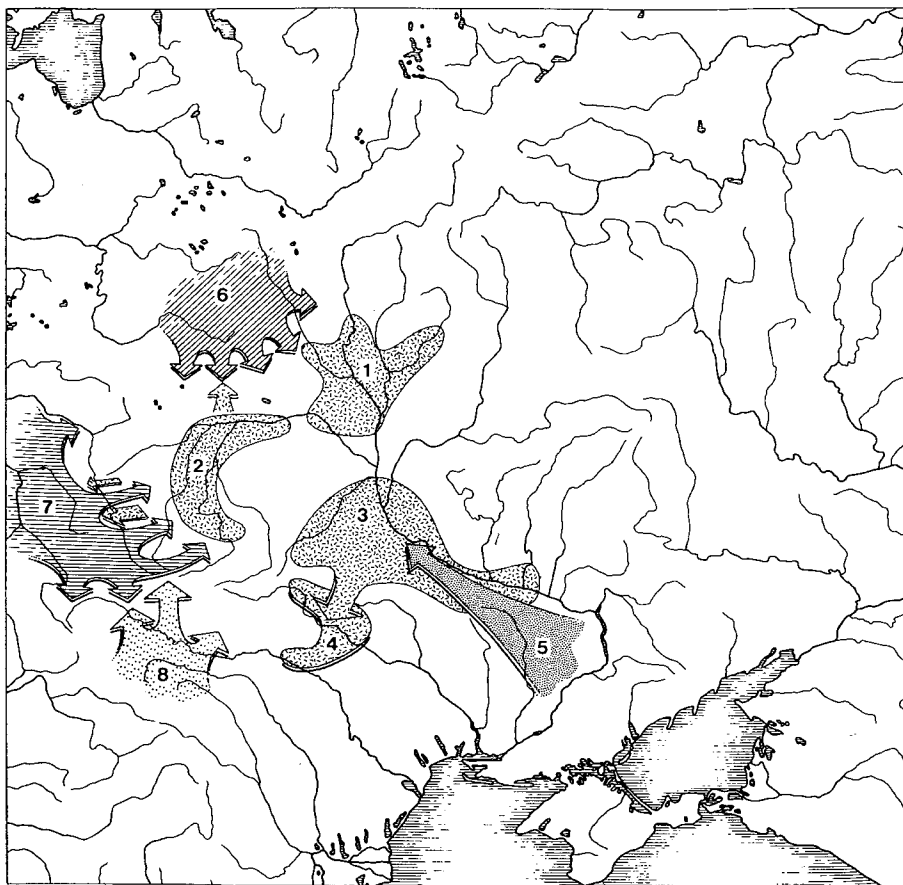
zahoda, morda s področja Mazovije, ki se je nato spojilo s krajevnim prebivalstvom (Oblomskij 1985). Podobno je mogoče razložiti tudi nastanek ostalih dveh skupin (Sl. 2), ki se oblikujeta na osnovi krajevnih različic milogradske kulture pomešanih s kulturo "Skitov-oračev", pri čemer so skitske lastnosti še posebej izražene v srednjedneprovski skupini (Maksimov 1988). Tej osnovi so dodane nekatere lastnosti lončenine pomorjanske kulture zvončastih grobov, najbolj izrazito v Polesju (Pačkova 1990a, 59). V poleški in srednjedneprovski skupini so tudi posode z značilnostmi jastorfske kulture in njenih skupin (Kasparova 1981, 67 ss). Tako zarubinska kultura ni neposredno nadaljevanje nobene od naštetih kultur, ampak novotvorba, ki je nastala z njihovim spajanjem (Maksimov 1991, 8).

Val germanskih skupin, ki so nekako konec 3. st. pr. n. št. začele zapuščati ozemlje severne Nemčije in soseščine ter se usmerile proti jugovzhodu, se je ustavil šele v Moldaviji. Približno istočasno kot zarubinska kultura je tam nastala kultura Poienești Lukaševka, ki jo je mogoče s precejšnjo zanesljivostjo poistovetiti z germanskimi Bastarni (Babeș 1988). Kot že rečeno, so njihove posamezne skupine prišle tudi na področje poleške in srednjedneprovske skupine zarubinske kulture. Morda nekoliko pozneje, v drugi polovici 2. st. pr. n. št. je na srednjem in južnem Poljskem kot posledica tega preseljevanja nastala przerworska kultura, ki jo je mogoče pripisati Germanom. Naselili so se na ozemlju, ki so ga prej naseljevali prebivalci s pomorjansko kulturo in kulturo zvončastih grobov. Številna najdišča le-teh prenehajo, nekaj časa traja prostorsko pomešano, vendar kulturno ločeno življenje staroselcev in prišlekov. Nato sledi staroselcev izginjeje, ker jih prišleki asimilirajo (Godłowski 1985, 15 ss). Verjetna se mi zdi interpretacija J. Okulicza, po kateri je staroselce mogoče poimenovati s historičnim imenom Veneti, skupina staroevropskih vodnih imen Vzhodne Pomorjanske pa je njihova dediščina (Okulicz 1986, 25 s). Odhod dela njihovega prebivalstva proti vzhodu do Dnepra je v očitni prostorski in časovni povezavi s preseljevanjem Germanov (Sl. 2: 2, 3).

Prihod Venetov prvenstveno na področje baltoslovanskega prebivalstva milogradske kulture in njenega obrobja je lahko tisti strukturni vzrok, ki je imel posledice tudi v jeziku prebivalstva skupnosti novo nastale arheološke kulture. Postal je drugačen od starega in še vedno sosednjega baltoslovanskega, sedaj pač samo še baltskega. Ta groba podoba ustreza grobi oceni F. Bezlaja, da je praslovanščina venetizirana baltščina (prim.: Pleterski 1990, 57). Zato imam zarubinsko kulturo za arheološki odraz Protoslovanov. Raznolikost njenih izhodišč opozarja na možnost, da so v jezikovni genezi njenega prebivalstva sodelovali tudi germanski, iranski, morda celo keltski jeziki. Hkrati se mi zdi neustrezno iskati Slované še v starejših arheoloških kulturah, ker v njih tičijo samo še starejši Baltoslovani. - Lahko si tudi razložimo, zakaj so Germani poimenovali Slované z venetskim imenom. Najprej so pri preseljevanju naleteli na Venete, Protoslovani za njimi pa so jim bili pač "enaki", saj so jih pri prodoru proti Črnemu morju s severne strani ves čas spremljali ljudje (Sl. 2: 2, 3), ki so prav tako prišli z venetskega ozemlja. Premik dela Venetov proti vzhodu, pojasnjuje tudi rezultate analize pisanih virov, po kateri antični avtorji (Plinij, Tacit, Ptolemaj), pišejo o dveh skupinah Venetov, eni ob Baltiku in drugi sverno od Karpatov nekje v Ukrajini ter Belorusiji, to dvojnost pa naj bi potrjevala tudi "Tabula Peutingeriana" z ločenim navajanjem Venetov in Venetov Sarmatov (Kolendo 1984). Ločiti je torej treba med "Veneti propriedicti" in "Veneti-Slovani". Ostaja pa dejstvo, da Slované samih sebe niso poimenovali z venetskim imenom.

Klasično zarubinsko obdobje (Sl. 4)

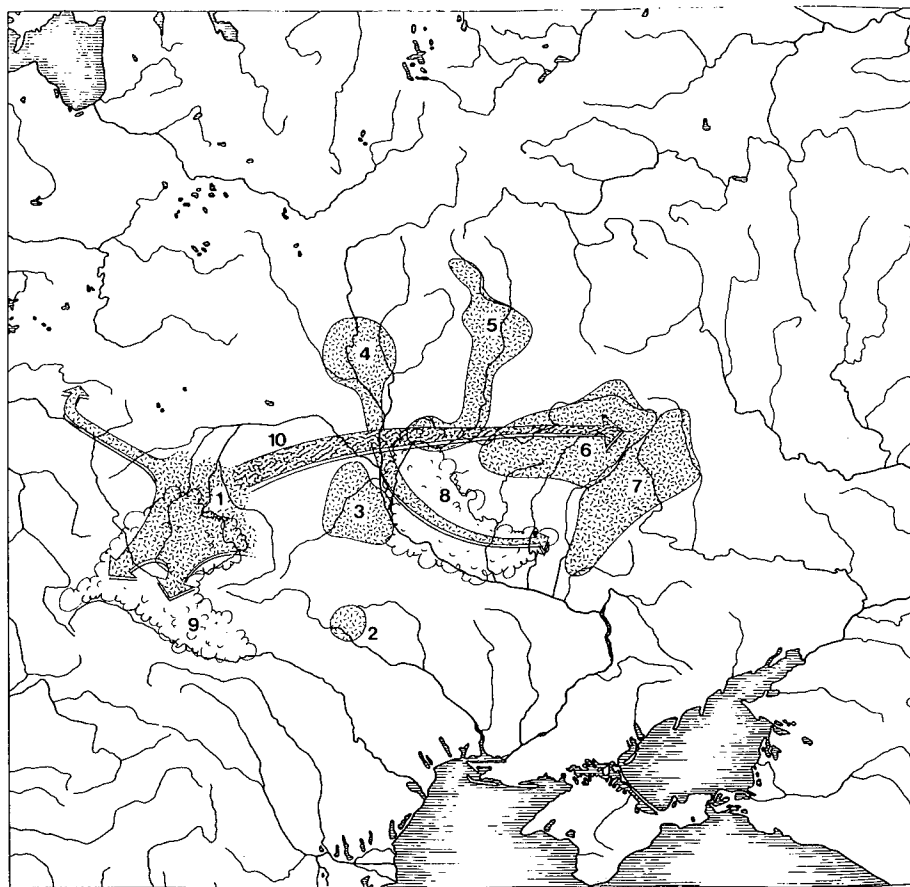
Severno od Pripjata je milogradska kultura trajala še nekaj časa vzporedno z zarubinsko. Poskus prebivalcev zarubinske kulture, da bi to področje naselili, ni imel daljšega uspeha. Tako so se pojavile zarubinske najdbe na gradišču Ivan' konec 2. ali na začetku 1. st. pr. n. št., a še pred prelomom štetja so jih preplastile najdbe kulture črtaste lončenine, ki se je tedaj širila v smeri proti Dnepru in Pripjatu (Sl. 4: 6). Gradišče postane ena od mejnih postojank proti prebivalstvu zarubinske kulture, ki je medtem že naselilo preostali prostor milogradske kulture (Egorejčenko 1988, 64 s). Širjenje prostora zarubinske kulture v 1. st. pr. n. št. na področju zgornjega Dnepra naj bi bilo posledica naraščanja števila prebivalstva (Maksimov 1990, 22). Nekako istočasno se je širil tudi obseg srednjedneprovske skupine zarubinske kulture (Maksimov 1990, 21). Na področju srednjega in zgornjega toka Južnega Buga in delu srednjega toka Dnestra pa je nastala nova skupina zarubinske kulture (Havljuk 1975), katere prebivalstvo naj bi prišlo s srednjega Podneprovja (Maksimov 1990, 22). Manjše skupine ljudi so se iz Polesja podale tudi

Slika 4. Protoslovani v 1. st. pr. n. št. in v prvi polovici 1. st. n. št. 1. Zgornjedneprovska skupina zarubinske kulture. 2. Poleška skupina zarubinske kulture. 3. Srednjedneprovska skupina zarubinske kulture. 4. Skupina zarubinske kulture ob srednjem Južnem Bugu. 5. Vpad Sarmatov. 6. Kultura črtaste lončenine. 7. Przeworska kultura. 8. Lipiška kultura.

proti zahodu do levega pobožja gornjega toka Zahodnega Buga. Tu so se pomešale z naseljenci przeworske kulture, ki se je v tem času tu širila proti jugovzhodu. V prvi polovici 1. st. pr. n. št. je dosegla zgornje porečje Dnestra (Godłowski 1985, 30 s), kjer se je do konca stoletja oblikovala njena lokalna skupina (Godłowski 1985, 38).

Posamezne skupine zarubinske kulture niso opredeljene samo geografsko, ampak se med seboj razlikujejo tudi zaradi različnih osnov ob času nastanka. Začetna raznolikost se je delno izravnala (Maksimov 1991, 8 s) in v prvi polovici 1. st. pr. n. št. so oblikovane že vse značilne lastnosti zarubinske kulture, hkrati pa so stiki z različnimi sosednjimi kulturami povzročali stalen uvoz novih lastnosti, ki pa so ostajale omejene na posamezne skupine (Kozak, Pačkova 1990, 87 s). Tako sta si glede pogrebnih običajev najbolj sorodni poleška in zgornjedneprovska skupina, manjša sorodnost je med poleško in srednjedneprovske skupino, najmanjša pa med zgornjedneprovske in srednjedneprovske (Pačkova 1990, 47). Med prebivalci srednjedneprovske skupine in prebivalci spodnjedneprovske poznoskitske najdišč so bili tesni stiki. O tem pričajo najdbe lončenine zarubinske skupine v poznoskitski skupini in obratno. Zarubinsko grobišče Didov Šiil' ima polovico pokopov po poznoskitskem obredu in precej predmetov značilnih za Spodnje Podnestrovske, posamezni okostni grobovi na zarubinskih grobiščih Pirogiv in Korčuvate pa so antropološko blizu spodnjedneprovske (Maksimov 1990, 20).

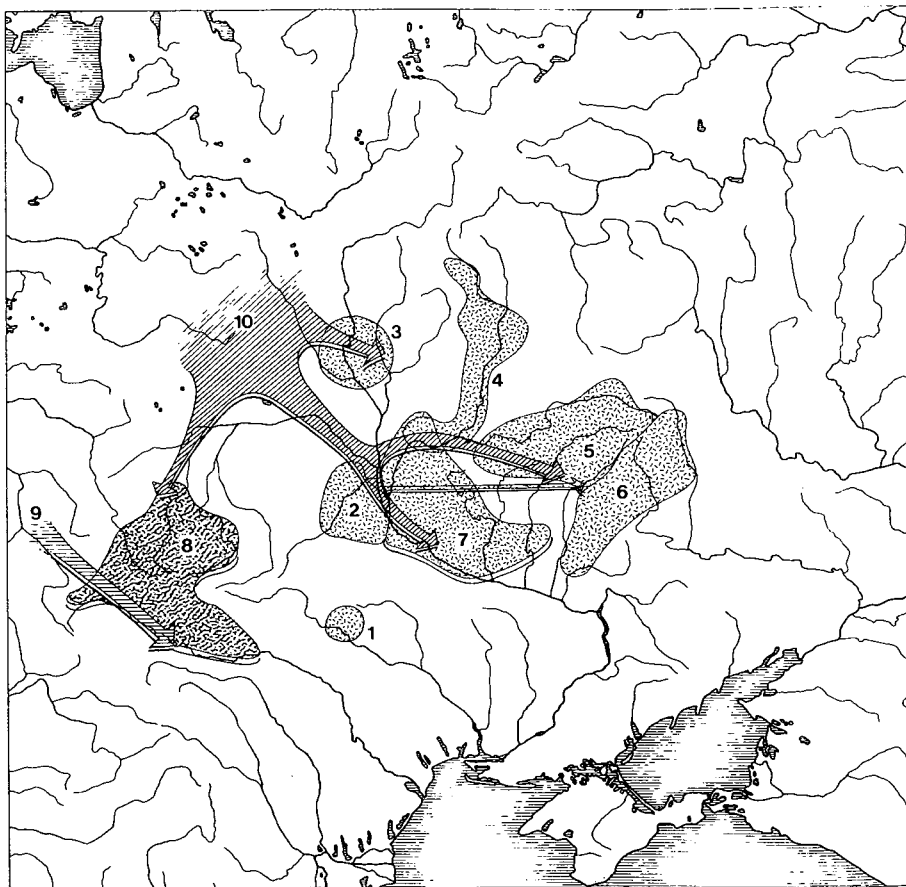

Slika 5. Praslovani v drugi polovici 1. st. in v 2. st. 1. Poleška skupina zarubinske kulture. 2. Skupina zarubinske kulture ob srednjem Južnem Bugu, tip Rahni. 3. Skupina tipa Ljutiž zarubinske kulture. 4. Zgornjedneprovska skupina zarubinske kulture. 5. Počepška skupina zarubinske kulture. 6. Skupina tipa Kartamyševo-2 - Ternovski-2 zarubinske kulture, zahodni del. 7. Skupina tipa Kartamyševo-2 - Ternovski-2 zarubinske kulture, vzhodni del. 8. Skupina tipa Grini - Vovki zarubinske kulture. 9. Zubrecka skupina. 10. Preselitev skupine zubreckega(?) prebivalstva.

Konec 1. st. pr. n. št. so se začeli osvajalski napadi sarmatskih Jazygov (Sl. 4.: 5). Razrušili so nekatera srednjedneprovska gradišča in do druge polovice 1. st. n. št. zavzeli ozemlje do področja reke Stunge (Maksimov 1990, 21 ss). S prodiranjem v Panonijo, so povročili premike tamkajšnjih ljudstev, pregnali Dačane v gore in gozdove (Plinius, *Naturalis historia* IV, 80, 81). Na začetku n. št. so se Dačani srečali z naseljenci przeworske kulture ob zgornjem porečju Dnestra v Severni Galiciji (Sl. 4: 7, 8). Njihov arheološki odraz je lipicka kultura, katere najdišča postanejo množična sredi 1. st. n. št. Začetnemu stiku sledi polstoletno obdobje kulturnega zlivanja przeworske in lipicke kulture v Severni galiciji (Kozak 1992, 24).

Praslovani (Sl. 5, 6, 7)

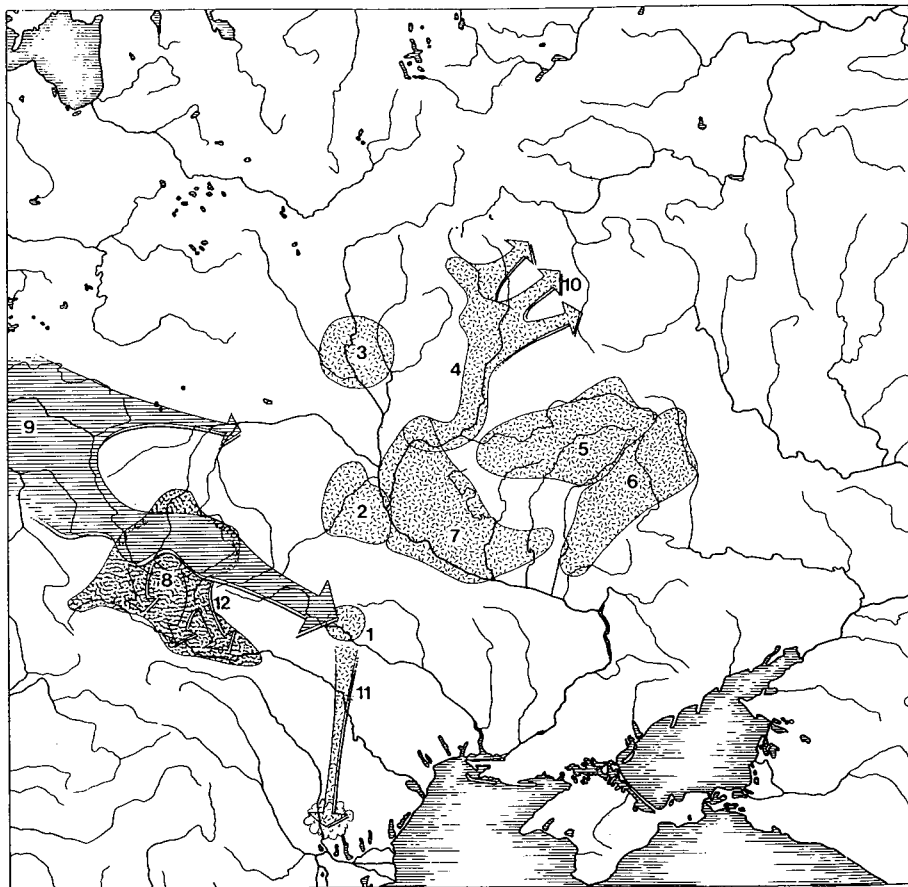
Malo po sredini 1. st. je zajela celotno področje zarubinske kulture kriza, ki je povzročila prekinitev grobišč in številnih naselbin, prišlo je do množičnih preseljevanj, naselja so se umaknila na višje terase (Oblomskij 1987). Pravi vzrok je še neznan. V Srednjem Podneprovju so na to lahko vplivale sarmatske osvojitve, ne pa tudi drugod. Poleg tega je začetnim sovražnostim sledilo obdobje stikov s Sarmati, o

Slika 6. Praslovani v drugi polovici 1. st. in v 2. st. 1. Skupina zarubinske kulture ob srednjem Južnem Bugu, tip Rahni. 2. Skupina tipa Ljutitž zarubinske kulture. 3. Zgornjedneprovska skupina zarubinske kulture. 4. Počepška skupina zarubinske kulture. 5. Skupina tipa Kartamyševo-2 - Ternovski-2 zarubinske kulture, zahodni del. 6. Skupina tipa Kartamyševo-2 - Ternovski-2 zarubinske kulture, vzhodni del. 7. Skupina tipa Grini - Vovki zarubinske kulture. 8. Zubrečka skupina. 9. Priselitev skupine przeworskega prebivalstva. 10. Priselitev skupine prebivalstva kulture črtaste lončenine (Balti).

čemer pričajo najdbe enih na najdiščih drugih (Oblomskij 1987, 69). Pripjatsko Polesje je povsem opustelo in kot je dokazala Kasparova, tega niso mogli povzročiti novi naseljenci s področja Poljske, ker vsa zarubinska grobišča prenehajo do srede 1. st., wielbarska pa začenjajo šele v drugi polovici 2. st. (Kasparova 1989, 280). Kozak (1992, 23) išče razlago v naravni kataklizmi. Kriza velja za mejo med zrelo zarubinsko kulturo in njeno pozno stopnjo (Oblomskij 1987, 68).

Kot celota se prebivalstvo zarubinske kulture preseli v veliki meri na severovzhodna ozemlja (Sl. 5). Ob reki Desni nastane na ozemlju starejše juhnovske kulture, očitno z asimilacijo baltskih staroslecev, nova skupina - počepška, ki so jo imeli nekateri avtorji nekaj časa celo za samostojno kulturo. Po Sedovu naj bi že prej prihajali naseljenci zarubinske kulture in se mešali z juhnovskimi staroselci, množična priselitev pa je bila šele konec 1. st. (Sedov 1970, 42). Maksimov postavlja nastanek skupine v poznazarubinsko obdobje (Maksimov 1991, 4). Ohranila je nekatere lastnosti juhnovske kulture, npr. dolge, pravokotne nadzemne stavbe v stojkasti gradnji (Frolov 1979, 71). Na splošno pa njene lastnosti kažejo povezavo s srednjedneprovske skupino zarubinske kulture (Oblomskij 1992, 43), ki naj bi bila po trenutnem večinskem mnenju njeno izvirno področje. V poznejših skupinah kijevske kulture nima

Slika 7. Praslovani v drugi polovici 1. st. in v 2. st. 1. Skupina zarubinske kulture ob srednjem Južnem Bugu, tip Rahni. 2. Skupina tipa Ljutiž zarubinske kulture. 3. Zgornjedneprovska skupina zarubinske kulture. 4. Počepska skupina zarubinske kulture. 5. Skupina tipa Kartamyševo-2 - Ternovki-2 zarubinske kulture, zahodni del. 6. Skupina tipa Kartamyševo-2 - Ternovki-2 zarubinske kulture, vzhodni del. 7. Skupina tipa Grini - Vovki zarubinske kulture. 8. Zubrecka skupina. 9. Priselitev prebivalstva wielbarske kulture (Gutoni). 10. Odselitev Slovanov na področje Zgornje Oke. 11. Odselitev Slovanov v Budžaksko stepo.

svojega nadaljevanja, zato Oblomskij (1992, 45) meni, da njeno prebivalstvo še v 2. st. zapusti svoje ozemlje. To se ujema s starejšo ugotovitvijo, da je moščinska kultura v porečju Zgornje Oke nastala s priselitvijo prebivalstva počepske skupine in njihovem zlitju z baltskimi staroselci (Sl. 7: 4, 10) v novo kulturno skupnost. V 8. - 10. st., ji sledi kultura slovanskih Vjatičev, ki pa naj ne bi bila genetsko zvezana z moščinsko kulturo (Sedov 1982, 43 s).

Zarubinska poselitev zajame tudi področje levega pobočja Dnestra, od Sejma proti jugu in do zgornjega toka Oskola na vzhodu. Gre za ozemlje, ki je večinoma opustelo že v 3. - 2. st. pr. n št. (Sedov 1965, 57). Tu se izoblikuje skupina najdišč (Sl. 5: 6, 7) tipa Kartamyševo-2 - Ternovki-2, ki naj bi prav tako izvirala iz Srednjega Podneprovja (Oblomskij 1992, 43). Glede na posamezne lastnosti jo je Oblomskij (1992, 40) razdelil na dve etnografski področji, katerih meja je razvodnica Dnepra in Dona. V oblikovanju zahodne skupine naj bi v manjši meri sodelovali tudi naseljenci s področja przeworske kulture, ki naj bi zapustili svojo sled v okrasju lončenine in posebni obliki skled (Oblomskij 1991, 46 s). Gre za tip IIIb po Oblomskem, ki naj bi bil v tem času prisoten le v tej skupini zarubinske kulture, sicer pa značilen za przeworsko kulturo in volino-podolsko skupino (Oblomskij 1991, 80). Najdišča s

przeworskimi najdbami, kot jih je kartiral Maksimov (1991, Ris. 3), so razporejena bolj ali manj v ravni črti od izvirov Vorskli na zahod, ob Sejmu in Desni, skoraj do Dnepra, ves čas v smeri Pripjatskega Polesja. Tu zadenemo na vprašanje nadaljnje usode poleške skupine zarubinske kulture iz predhodnega obdobja.

Kot že rečeno, Polesje opusti, zarubinsko prebivalstvo pa se večinoma odseli proti jugu in jugozahodu do levega pobrežja severnega Dnestra v Voliniji in Severni Galiciji (Kozak 1992, 23 ss). Manjša skupina odide proti zahodu v dolino srednjega Buga in proti Narewu in se zmeša s tamkajšnjim przeworskim prebivalstvom. Na grobiščih Krupice in Hryniewiczze Wielke tako poleg przeworskega nastopa tudi poznozarusinsko gradivo, ki ga je na drugem najdišču mogoče datirati z zaponkami v zadnjo četrtino 1. st. ali zač. 2. st. (Godłowski 1985, 63). Sožitje s przeworskim prebivalstvom je značilno tudi za zarubinske skupine, ki so se razsellele proti jugu in jugozahodu (Sl. 5: 7). Svojih naselbin niso osnovali, ampak vsa najdišča, ki nastajajo od sredine 1. st. dalje, kažejo mešano przeworsko in zarubinsko gradivo (Kozak 1988, 108). To je hkrati začetek nove kulturne skupine (Sl. 5: 9), za katero je Kozak pred kratkim predlagal ime zubrecka (Kozak 1992, 23), staro ime zanjo je volino-podolska. - Izpraznitev Polesja si je tako vendarle lažje predstavljati kot postopen proces, ki je lahko trajal nekaj desetletij, kot pa kot enkratno dejanje.

Postavlja se tudi vprašanje, ali niso "przeworske" lastnosti v zahodni skupini najdišč tipa Kartamyševo-2 - Ternovki-2 pravzaprav zubrecke in bi potem smeli domnevati, da del prebivalstva novo koloniziranih zarubinskih področij pride tudi z ozemlja zubrecke skupine (Sl. 5: 10). Že iz demografskih razlogov si je namreč težko predstavljati celotno "vzhodno" zarubinsko kolonizacijo kot enkratno preselitev, saj je srednjedneprovsko izhodišče zanjo premajhno. Potekati je morala bolj postopno. Dokaz za to bi bilo poznozarusinsko najdišče Berezovka 2 ob Vorsklici, ki se loči od sosednjih najdišč tipa Kartamyševo-2 - Ternovki-2 in kaže tesno podobnost z naseljem Ljutiž v Srednjem Podneprovju (Oblomskij 1994, 44). Če je izvor najdišč tipa Kartamyševo-2 - Ternovki-2 res prav tako v Srednjem Podneprovju, je do omenjene razlike lahko prišlo zato, ker je Berezovka 2 nastala z mlajšo kolonizacijo v 2. st.. Prav tako je opaziti prihod manjših skupin prebivalstva s področja kulture črtaste lončenine (Sl. 6: 10). Njihova najdišča so na področju zgornjedneprovške skupine in skupin tipa Grini - Vovki ter Kartamyševo-2 - Ternovki-2, njene zahodne skupine (Maksimov 1991, 6 in Ris 7).

V poznozarusinskem obdobju je v srednjedneprovski skupini mogoče razločiti dva tipa najdišč, Ljutiž (Sl. 5: 3) in Grini - Vovki (Sl. 6: 7). Drugi z najdiščem Zmivka ob reki Snov sega na ozemlje skupine tipa Počep (Oblomskij 1992, 34 s in Ris. 1), po svojem izvoru je zvezan z zgornjedneprovsko zarubinsko skupino (Sl. 5: 4, 8), z njenimi severnimi najdišči tipa Čečersk - Kisteni (Oblomskij 1994, 47). Časovno je slabo opredeljen. Večinoma ga postavljajo v čas druge polovice 2. st. do preloma 2. in 3. st. (Oblomskij 1994, 47), po čemer bi sklepali, da je mlajši od tipa Ljutiž in se časovno stika z zgodnjimi najdišči kijevske kulture. Terpilovskij (1984, 81) vidi v njem prehod med poznozarusinskimi in zgodnjekijevskimi najdišči. - Še vedno obstajata skupini tipa Rahni ob reki Sib (Sl. 5: 2), levem pritoku Južnega Buga in zgornjedneprovška skupina z gradiščem Čaplin (Maksimov 1991, 6). Podatki o njiju so preskromni, da bi ju v karto lahko vnesel drugače kot samo shematično (Sl. 5: 4). Ali sodelujeta pri "vzhodni" kolonizaciji je neproučeno. Že sosesčina zgornjedneprovskih najdišč z najdišči tipa Počep ter milogradsko izročilo vkopanih počepskih bivališč, ki jih obdajajo jame za kole (Frolov 1979, 71), napeljujeta na to misel vsaj za zgornjedneprovsko skupino.

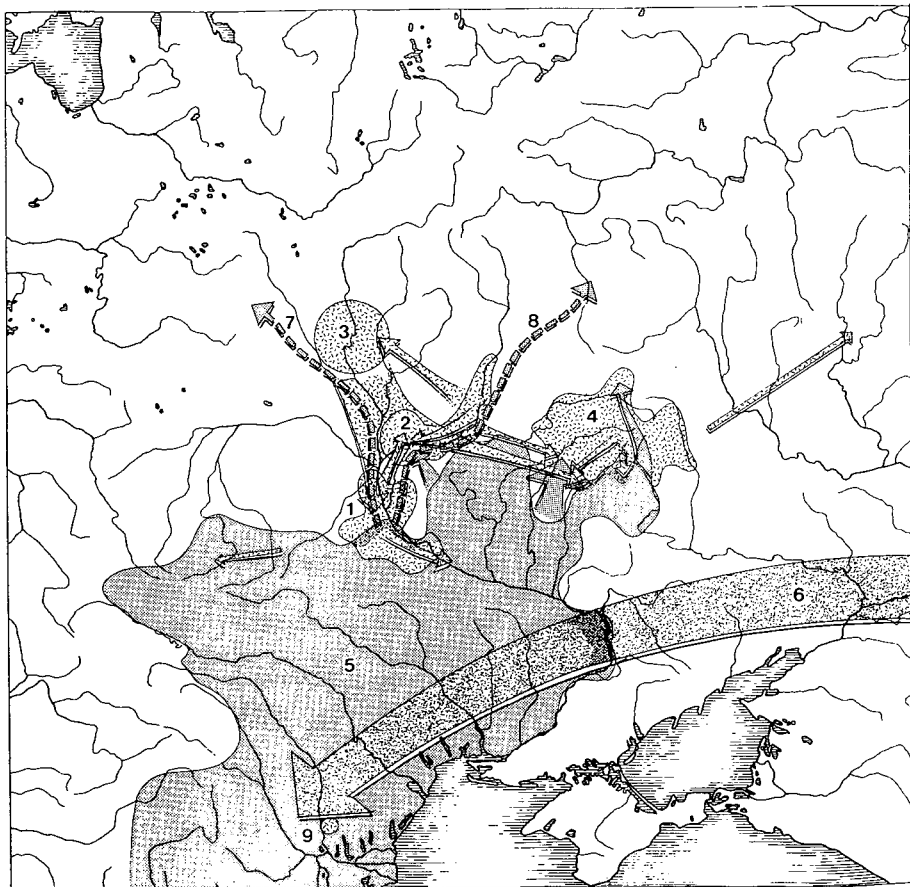
V modelih slovanske etnogeneze, ki iščejo izvor praške kulture v sverozahodnem delu černjahivske kulture, dobiva zubrecka skupina (sl. 6: 8) vedno večji pomen. Najnovejši model njenega razvoja podaja Kozak (1992). Nastala je z zlivanjem lastnosti przeworske in zarubinske kulture, pri čemer zarubinska sestavina prevladuje v severnem delu v Voliniji, przeworska pa v južnem delu v Severni Galiciji. V Volinijo je prišla tudi majhna skupina prebivalstva s področja kulture črtaste lončenine (Sl. 6: 10). V Severni Galiciji prihod zarubinskega prebivalstva pospeši zlivanje lipicke kulture s przeworsko. V drugi polovici 2. st. se v Podnestrovju pojavi nova manjša skupina przeworskega prebivalstva (Sl. 6: 9), ki je stranski del vala, ki ga je izzvalo razseljivanje prebivalcev Wielbarske kulture. Val je zajel predvsem severno Panonijo in ga pisani viri opisujejo kot preseljevanje Vandalov (Godłowski 1985, 81 ss; Godłowski 1992, 66). Ko razseljivanje Gutonov (Sl. 7: 9) proti koncu 2. st. doseže Volinijo in Podolje, najdišča wielbarske kulture kot njegov arheološki odraz zamenjajo zubrecka. V tvorni kulturi stika s staroselci ni.

Zubrecko prebivalstvo se je umaknilo proti jugu v Galicijo (Sl. 7: 12), zarubinska skupina tipa Rahni (Sl. 7: 1) pa verjetno v Budžasko stepe v južni Moldaviji, kjer nastane nova skupina etulijskega tipa (Sl. 7: 11). Poselitev Severne Galicije se zgosti za dvainpolkrat. Tedaj tam iz stvarne kulture dokončno izginejo dačanske lastnosti. Začenja se tretja stopnja razvoja zubrecke skupine, za katero je značilen naraščajoči vpliv provincijalnorimske kulture, ki povzroči postopen prehod v lastnosti černjahivske kulture. Najmlajši predmeti zubrecke skupine so najstarejši černjahivske kulture. Prehod ene kulture v drugo, je bil v 3. st. postopen, saj obstajajo najdišča (Čerepin, Nezvis'ko, Burštín), kjer so prisotne lastnosti obeh kultur. Odstotek prostoročne lončenine se stalno zmanjšuje, tiste izdelane na kolesu pa povečuje. Preloma v poselitvi ni opaziti. Tako se zdi upravičen sklep, da so osnova černjahivskega prebivalstva tega področja zubrecki staroselci (Kozak 1992, 27 ss). Slovano-germano-dačanske korenine zubrecke skupine so očitne, kaj je to pomenilo za jezik in etnično zavest nove skupnosti, lahko le ugibamo. Vsak po svojih željah. Očitno je le, da potem skupina sodeluje v etnogenezi Gotov, v skupnosti torej, katere arheološki odraz je černjahivska kultura.

V poznazarubinskem obdobju nam nekaj namigov o slovanski etnogenezi dajo tudi pisani viri. Prvi je Tacitova *Germania* (46), ki sta jo v širšem kontekstu podrobno analizirala Mačinskij in Tihanova (1976, 65 ss) in prišla do precej verjetnega mnenja, da je mogoče enačiti Venete in prebivalstvo zarubinske kulture. Tacitu naj bi bilo poznano predvsem njihovo zahodno ozemlje v Polesju, Voliniji in severnem Podolju. Kolendo (1984, 649) meni, da so Tacitovi Veneti ljudstvo, katerega naziv naj bi delno zaponil vrzel v poznavanju vzhodne Evrope, zato je pri podrobnejši lokalizaciji treba biti previden. S tem zadržkom dopušča možnost njihove umestitve na prostor zarubinske kulture. Mačinskij in Tihanova (1976, 71) sta skušala razložiti tudi Tacitovo navedbo, po kateri naj bi se Veneti zaradi razbojništva potikali po gorah in gozdovih med Peucini in Fenni. Pri tem sta izhajala iz časa nastajanja Tacitovega dela v drugi polovici 1. st. in krize, ki je tedaj zajela zarubinsko kulturo. Razbojniško potikanje sta tako interpretirala kot prebivalstvo, ki se je pred kratkim pojavilo kot vojaški zavojevalec, ki pa ozemlja še ni povsem osvojilo. Od tega modela do enačenja Venetov s prebivalci zubrecke skupine je bil nato le še korak (Kozak 1992, 31). Kolendo (1984, 649) meni, da je podatek o Venetih, ki se potikajo po gorah in gozdovih samo retorična figura in ne more biti argument pri določanju njihovih bivališč. Iz Kozakovega prikaza geneze zubrecke skupine je razvidno, da je bila v drugi polovici 1. st. notranje še močno raznolika, zato bi jo zaradi zarubinskega dela njenega prebivalstva res lahko imeli tudi za venetsko, ne da bi pri tem zanikali venetstvo zarubinske kulture na splošno. Omejiti Tacitove Venete samo na zubrecko skupino pa ni mogoče, že zaradi njenega poznejšega razvoja, saj bi potem morali biti Veneti del gotske etnogeneze, "origo gentis" pa poroča drugače. Poleg tega bi jih nato na tem prostoru pričakovali v Ptolemajevi geografiji, a jih tam ni.

Ne more biti naključje, da Ptolemaj (III 5. 21.), ki je pisal stoletje pozneje, čeprav marsikdaj po starejših virih, pozna Venete ob Baltiku, mesto Tacitovih Venetov, pa v njegovem opisu zavzemajo Stauani (Kolendo 1984, 649). Ti prebivajo med venetskimi sosedi Galindi, Sudeni na eni strani in Alani na drugi (Ptolemaj III 5. 21.). Alane je mogoče enačiti s sarmatsko kulturo zarubinskih sosedov, Sudene in Galinde pa z zahodnobaltskima plemenoma Jatvingov-Sudavov in Galindov (Okulicz 1986, 29). Jugovzhodno od obeh baltskih skupin je bila pustinja, ki je med Narewom in Njemnom preko Polesja segala do zarubinskega prebivalstva ob Dnepru (primerjaj: Egorejčenko 1982, Ris. 3; Godłowski 1992, Karte 5; Sedov 1970, Ris. 10) in je trajala vse do 6. st. (Ščukin 1988, 211 in Ris. 2). Pri naštevanjih ljudstev od severozahoda proti jugovzhodu, ki se vrstijo v Ptolemajevem opisu Sarmatije, je tako sosesčina Sudenov in Stauanov razumljiva, saj jih je ločila le pustinja. Enačenje Stauanov s prebivalstvom zarubinske kulture je zato videti povsem smiselno. Vzporednico med Stauanoi in Slauanoi-Slovani je postavil že Šafařík in odtlej se z njo spogleduje večina avtorjev. Res se jezikoslovno ne da izpeljati Slavanov iz Stavanov pa tudi s stališča grške paleografije preprosta napaka pri prepisovanju, zamenjava lambde s tau, ni verjetna. Vendar so hkrati številna imena Ptolemajevih ljudstev napisana močno popačeno in to že v arhetipu njegovega spisa (Cuntz 1923, 15). Kako je v našem primeru, lahko le ugibamo. Res pa so Stauani omenjeni na lokaciji Slovanov, kar po mojem mnenju vseeno dopušča delovno trditev, da gre za prvi zapis slovanskega imena.

V poznazarubinskem obdobju tako pisni viri že poznajo ime prebivalstva zarubinske kulture. To so Veneti - Slovani. Če drži etimologija slovanskega imena iz besede "slovo" (Maher 1974, 154), ki v

Slika 8. Praslovani v 3. in 4. st. 1. Srednjedneprovska skupina kijevske kulture. 2. Skupina kijevske kulture ob Desni. 3. Zgornjedneprovska skupina kijevske kulture. 4. Skupina kijevske kulture na razvodju Dnepra in Dona. 5. Černjahivska kultura. 6. Vpad Hunov. 7. Vojni pohod Hermanaricha proti Baltiku. 8. Vojni pohod Hermanaricha proti Volgi. 9. Skupina tipa Etulija v Budžaski stepi.

zadnjem času spet dobiva vedno več privržencev med jezikoslovci (Popowska - Taborska 1993, 60), potem je bil jezik, drugačen od sosednjih, za poznozarubinsko prebivalstvo kriterij razlikovanja in osnovna samozavedanja. To kaže, da je proces etnogeneze tedaj že pripeljal do nastanka etnosa Slovanov, iz jezikovno raznolikega začetka pa se je že razvil dovolj skupen jezik.

Obdobje kijevske kulture (Sl. 8)

Poreklo kijevske kulture iz poznozarubinske je nesporno, saj je samo njena nadaljnja razvojna stopnja, kar je še posebej prepričljivo dokazal Oblomskij (1991) s podrobno tipološko in statistično analizo najdišč obeh obdobji na razvodju Dnepra in Dona. Ko je obravnavo razširil na celotno področje kijevske kulture (Oblomskij 1992), je potrdil staro časovno mejo njenega začetka ob koncu 2. st. in na začetku 3. st. Nadalje je ugotovil, da je srednjedneprovska skupina kijevske kulture nastala z mešanjem prebivalstva poznozarubinskih skupin: Ljutiž, v mnogo manjši meri skupine Grini - Vovki ali zgornjedneprovske skupine. Kijevska skupina ob razvodnici Dnepra in Dona je nastala z zlitjem vzhodne in zahodne skupine poznozarubinskih najdišč tipa Kartamyševo-2 - Ternovki-2. Kijevske skupine ob Desni ni mogoče tesneje povezati niti s počepsko poznozarubinsko skupino niti s skupino Grini - Vovki, čeprav je njeno

poznazarubinsko poreklo očitno, zato Oblomskij (1992, 42) išče razlago v priselitvi od drugod. Možna je še drugačna razlaga. Pogled na karto poznazarubinskega obdobja pokaže prehodnost in raznolikost področja ob srednji Desni (Sl. 5, 6), kjer se mešajo najdišča počepske skupine, skupine Grini - Vovki, črtaste lončenine in zubrecke(?) skupine. Zato je poselitev kijevskega obdobja lahko tudi samo nadaljevanje in sinteza starejšega. Posebnosti tako lahko razložimo z raznoliko osnovo. Poleg tega naj bi bile tam tudi najdbe kroga Grini (ob srednjem Dnepru)- Abidna (ob zgornjem Dnepru), kot so na naselbini Meňa 5 (Kuhars'ka, Oblomskij 1988, 50), ki ga lahko imamo za odraz nadaljnjih preseljevanj ljudi med področji posameznih skupin. Po najdbah je mogoče sklepati tudi na zgornjedneprovske poreklo prebivalcev Rjabovke 3 ob Vorsklici (Oblomskij 1994, 47). Bil pa je tudi obratni tok, saj ima najdišče Gudok sorodnost s skupino najdišč ob Desni (Oblomskij 1991, 122). Roišče v skupini Desne ima izhodišče v srednjedneprovski skupini (Oblomskij 1991, 121 s). V prvi polovici 4. st. so se začele seliti posamezne skupine s področja ob Desni na ozemlje razvodja Dnepra in Dona, kar kaže naselbina Kurgan -Azak, ki po svojih značilnostih že nakazuje prvine koločinske kulture. Na njej je bilo celo nekaj posod moščinskega izvora (Oblomskij 1994, 50 ss).

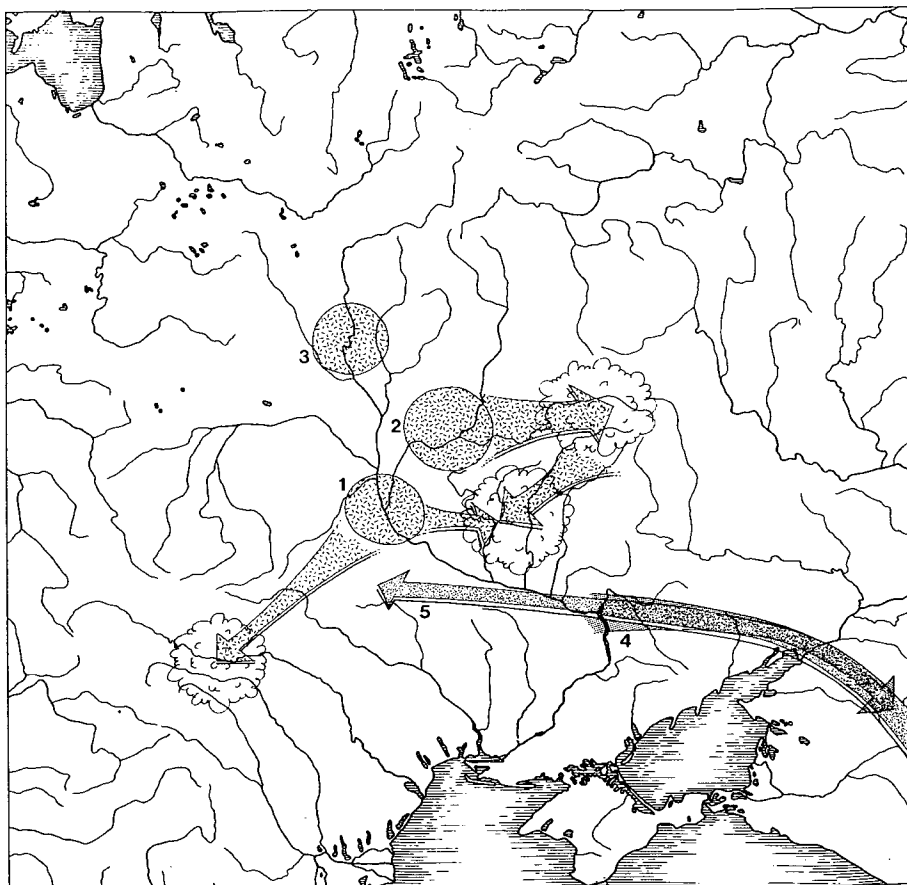
Obstajajo pa tudi znaki selitev znotraj posameznih skupin kijevske kulture. Tako splošna razvojna črta družji zgodnjekijevska najdišča severnega dela skupine ob Desni z nekaj mlajšimi na njenem jugozahodnem delu (Oblomskij 1991, 122). Sloj druge polovice 3. st. v naselbini Boromlja 2 v porečju Vorsklice Oblomskij (1994, 50) povezuje s priselitvijo skupine ljudi z razvodja Dnepra in Dona. - Vse te selitve znotraj celotnega področja kijevske kulture, kažejo neustaljenost naselitve (Sl. 8), njihova posledica pa je bilo izenačevanje razlik in ohranjanje enotnosti arheološke kulture (Oblomskij 1994, 53). Kot da bi Praslovani tedaj korakali na mestu. V jezikovnem pogledu je to najbolj smiselni čas najbolj enotne praslovanščine.

V poznazarubinskem in zgodnjekijevskem obdobju obstajajo bežni stiki s Sarmati vzhodno od reke Oskol. O preselitvi manjše skupine prebivalstva na sarmatsko ozemlje priča grobišče Injasevo v porečju Hopra (Oblomskij 1991, 82). Razlagi, da so določeni tipi sarmatskih loncev in skled prevzeti od poznazarubinskega prebivalstva razvodja Dnepra in Dona (Oblomskij, Tomašević 1993, 52), oporeka Medvedev (1993), ki dokazuje skupno starejše poreklo. Sicer pa so bili na področju razvodja Dnepra in Dona najdeni le posamični predmeti sarmatskega izvora, v zgodnjekijevski naselbini Šišino-5 pa je bilo najdeno okostje, ki je antropološko blizu sarmatskim okostjem Podonja (Oblomskij 1991, 82; Oblomskij, Tomašević 1993, 52 ss).

Černjahivska kultura (Sl. 8: 5), ki se je postopoma širila proti vzhodu in severovzhodu je v drugi polovici 3. st. zajela južni del srednjedneprovske skupine kijevske kulture (Terpilovskij 1984, 82) in do začetka 4. st. izpodrinila kijevsko prebivalstvo, kot kaže naselje Glevaha (Terpilovskij 1988, 212). Tudi na ostalih kijevskih najdiščih se pojavlja uvožena černjahivska lončenina, kijevska lončenina na nekaterih černjahivskih najdiščih pa naj bi pričala o prebivalcih kijevskega izvora (Terpilovskij 1984, 83). V prvi polovici 4. st. se pojavijo nekatere černjahivske lastnosti v lončenini in stavbarstvu v skupini kijevske kulture ob Desni (Terpilovskij 1984, 83 s). V 4. st. je černjahivska kultura zajela tudi južni del razvodja Dnepra in Dona, ko kijevski sloj Kurgan Azaka pokrije černjahivska poselitev (Oblomskij 1994, 50). Posamezne skupine pa so se naselile še severneje med kijevsko prebivalstvo, kar kažejo tamkajšnje spremembe v oblikah in okrasu posodja ter pri gradnji hiš. Černjahivsko najdišče Golovino I v porečju Donca pa z najdbami kijevske kulture kaže tudi obratni naselitveni tok (Oblomskij 1991, 115).

Prisotnost kijevskega prebivalstva v oddaljenem trgovskem središču Lepesovka v Voliniji (Ščukin 1989, 208) Terpilovskij (1989, 246) razlaga s prihodom manjše skupine ljudi. - Zanimivo je odkritje skupine najdišč v Budžaski stepi (Sl. 8: 9) v južni Moldaviji iz 3. in 4. st., ki se po svojih značilnostih ločijo od sosednjih, po gradnji hiš pa se ujemajo s kijevsko kulturo (Ščerbakova 1987). Mikavna je razlaga, da gre za zadnji ostanek poznazarubinske skupine tipa Rahni, čeprav bi enako lahko imel izvor v kaki drugi poznazarubinski ali zgodnjekijevski skupini. Videti v njih Venede Peutingerjeve karte pa je pretirano.

Jordanes (Getica, 116 - 120) opisuje vojne kralja vzhodnogotskih Greutungov Hermanarica z različnimi severnimi ljudstvi, Heruli, Aesti in Veneti, ki naj bi si jih podvrigel. Arheološki odraz tega dogajanja je skušal ujeti M. Kazanski (1992), ob predpostavki, da so navedena ljudstva in Goti imeli stike, ki so morali potekati po nekih poteh. S kartiranjem posamičnih najdb je rekonstruiral tri tedanje

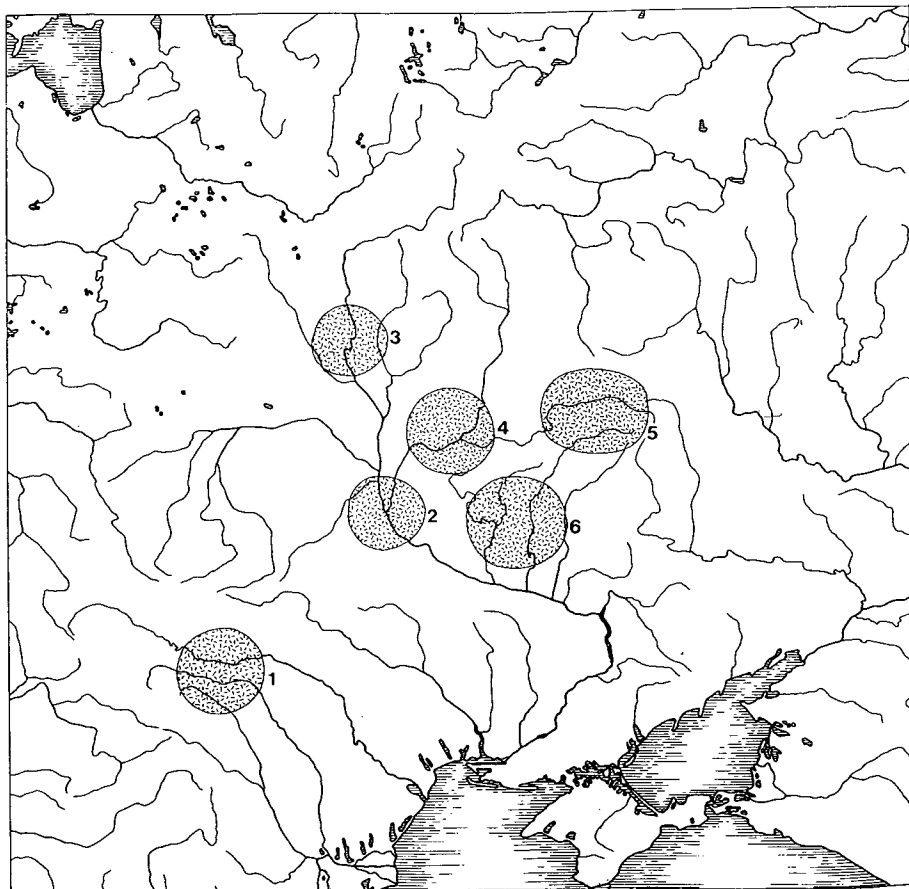

Slika 9. Slovani konec 4. in v prvi polovici 5. st. 1. Srednjedneprovska skupina kijevske kulture. 2. Skupina kijevske kulture ob Desni. 3. Zgornjedneprovska skupina kijevske kulture. 4. Pohod Gotov proti Kavkazu. 5. Preselitev Antov.

glavne poti: Dnepr - Baltik, Baltik - Volga, Dnepr - Volga. Hermanaricovi pohodi, ki so se dogajali v drugi in tretji četrtini 4. st., so šli, z izjemo pohoda proti Herulom ob izlivu Dona, po poteh Dnepr - Baltik, Dnepr - Volga. Njihov namen naj bi bil predvsem gospodarski; dobiti nadzor nad trgovino z notranjostjo. Trgovsko blago naj bi bila kožuhošina, jantar, verjetno pa tudi zlato ter med in vosek (Kazanski 1992, 94 ss). Obe poti (Sl. 8: 7, 8) prečkata ozemlje kijevske kulture, kar smiselno omogoča enačenje njenih prebivalcev s slovanskimi Veneti, njihov vojaški poraz pa je lahko olajšal širjenje prebivalstva črnjahijske kulture proti severu, kot ga kaže pregled kolonizacijske zgodovine.

Slovani (Sl. 9, 10)

Gotski pritisk je pojejal tisti hip, ko so 375 v stepe Pričrnomorja vdrla Huni (Sl. 8: 6). Gotski skupnosti Tervingov in Greutungov sta razpadli, nekaj let je divjala vojna skupin prizadetih ozemelj na način vsakogar proti vsem, dokler jih niso Huni pritegnili v svojo plemensko zvezo. Tisti del gotških Tervingov, ki ni zbežal k Rimljanom, je pod vodstvom Athanaricha vpadel v sarmatski Caucaland nekje v jugovzhodnih Karpatih (Wolfram 1979, 80 s), gotški Greutungi pod vodstvom Vidimirja-Vinitharija pa na ozemlje Antov (Sl. 9: 4), pripadnikov alansko-osetinske skupine ljudstev med Donom in Kavkazom (Wolfram 1979, 311 ss). Na tem prostoru omenja Ante že Plinij (Naturalis historia VI, 35). Umik Gotov na obrobje prostora nekdanje črnjahijske kulture, proti zahodu v Panonijo in naprej ter proti jugovzhodu vse do Kavkaza, dokazuje Tejralova karta razprostranjenosti pločevinastih zaponk in pasnih spon, ki

Slika 10. Slovani konec 4. in v prvi polovici 5. st. 1. Skupina zgodnje praške kulture ob srednjem Dnestru in zgornjem Prutu. 2. Srednjedneprovaska skupina pozne kijevske kulture. 3. Zgornjedneprovaska skupina pozne kijevske kulture (zgodnja koločinska kultura). 4. Skupina ob Desni pozne kijevske kulture (zgodnje koločinske kulture). 5. Skupina na razvodju Dnepra in Dona pozne kijevske kulture (zgodnje koločinske kulture). 6. Zgodnja penkovska kultura.

kaže izrazito spremembo v prostoru poselitve ob koncu 4. st. (citirano po: Bierbrauer 1992, Abb. 8). Gotski napad je bil torej lahko vzrok, ki je povzročil antsko preselitev (Sl. 9: 5) v stepto med Dneprom in Dnestrom, kjer so se nato do 6. st. slavizirali. Nekako podobno si lahko predstavljamo slavizacijo Hrvatov, če je iransko osebno ime Horoathos na antičnem napisu iz Tanaisa ob ustju Dona, res prvi zapis njihovega imena (Bezljaj 1976, 205), za katerega tudi Katičič (1993, 47) meni, da je najmanj neverjetno iransko.

Umik Gotov je v dobršni meri izpraznil prostor južno od ozemlja kijevske kulture, predvsem pa je tam dokončno propadla njihova oblast, nova hunska pa je bila gospodarsko povsem drugače naravnana in takoj pripravljena sklepati plemenske zveze. S stališča sedanjega poznavanja etnogeneze Slovanov, tako ne presenečajo več podatki o prebivalcih Panonije sredi 5. st., ki so jedli proso, pili pijačo iz medu - medos in drugo iz ječmena - kamos, imeli pogrebno slovesnost - stravo, govorili jezik, ki ni bil ne hunski, ne gotski, ne latinski. Na vse to je opozoril že Niederle (1905, 135 ss), ki je v njih, ne brez razloga, videl Slovane. Arheološko so ti Slovani še nedokazani. Morda gre za Slovane, ki so že prej živeli v gotski plemenski zvezi in so se v svoji tvarni zapuščini izenačili z okoljem.

Konec 4. st. (Sl. 9) je prelom v poselitvi prostora razvodja Dnepra in Dona. Staro prebivalstvo se odseli, verjetno proti jugozahodu, na področje levega pobočja Dnepra, ki ga je zapustilo prebivalstvo černjahivske kulture. Tu se oblikuje zgodneslovanska kultura tipa Penkovka. Njen nastanek je trenutno

mogoče presojati predvsem po najdišču Hitey. Po mnenju Oblomskega je zgodnjepenkovskemu najbolj podobno kijevsko gradivo iz černjahivskega obdobja skupine ob srednjem Dnepru in skupine na razvodju Dnepra in Dona (Oblomskij 1991, 124 ss). To nakazuje rešitev, da pomemben del prebivalstva penkovske kulture predstavljajo priseljenci z razvodja Dnepra in Dona. Na severni del prostora, ki so ga zapustili, pa se po analizi Oblomskega (1991, 122 s) priseli prebivalstvo kijevske kulture iz skupine ob Desni, ki že kaže vse značilnosti zgodnjeslovanske koločinske kulture.

Predvsem v ukrajinski arheologiji je zelo vsidran model, ki razlaga nastanek tretje zgodnjeslovanske - praške kulture kot genetsko nadaljevanje poznočernjahivske skupine najdišč, ki naj bi preživela na ozemlju zubrecke skupine, naslednice poleške skupine zarubinske kulture (Baran 1990; Kozak 1992). Po tem modelu bi imeli nekak dvojni izvor zgodnjeslovanskih kultur: kijevski in černjahivski. Ker so najdišča, ki naj bi model dokazovala, nepopolno objavljena, je mogoče le opozoriti na nekatere njegove dokazne slabosti.

Med praško kulturo in zubrecko skupino je najmanj stoletna vrzel, ki jo zapolnjuje černjahivska kultura (Kozak 1992, Ris. 3). Področje največje gostote zgodnjepoških najdišč ob Dnestru in Prutu leži večinoma izven ozemlja zubrecke skupine. Uporaba vkopanih bivališč ni posebnost niti tega časa, niti tega prostora. Prepričljiva je videti trditev, da se kamnite peči rodijo tu, morda res že v času klasične černjahivske kulture v 4. st., kar pa bi morala potrditi podrobnejša kronološka obravnava. Vsi avtorji se strinjajo, da je do izgradnje kamnitih peči prišlo zaradi krajevnih zelo priročnih najdišč ustreznega kamna. Uvedba kamnitih peči je torej pogojena geološko. Že do tu se zdi z modelom nekaj narobe. Primer najdišča Teremcy pokaže njegove nadaljnje slabosti, saj naj bi šlo za tipičnega predstavnika tiste skupine černjahivskih najdišč, ki pomenijo razvojno izhodišče praški kulturi. Najdišče je dvojslojno, spodnji sloj Baran (1990, 348) datira v 4. st., pripadata mu polzemljanki 3 in 13, ki sta brez peči, prostoročna lončenina pa v njiju predstavlja le 2% najdb. Polzemljanko 13 pokriva polzemljanka 10 s pečjo, ki pripada zgornjemu sloju iz konca 4. do prve polovice 5. st. (Baran, 1988, Ris 31; Baran 1990, 348). Najdišče jasno kaže, da je tudi tu prišlo konec 4. st. do naselitvenega preloma, da starejša plast pripada klasični černjahivski kulturi, nova pa se od nje loči. Hkrati se nakazuje bistveni nesporazum; černjahivski kulturi so kot poznočernjahivska prišteta najdišča iz konca 4. st. in prve polovice. 5. st., ki se od prave černjahivske kulture kar močno razlikujejo.

Kdaj se černjahivska kultura pravzaprav konča, je že dolgotrajna diskusija. Zelo jasno je njene ugotovitve povzel Bierbrauer (1992, 23) v mnenju, da je konec černjahivske kulture okrog 370/380. Tedaj je bilo precej naselbin požganih, kar je arheološki odsev propada vzhodnogotskih Greutungov, ki so ga povzročili Huni. S černjahivsko kulturo genetsko povezana mlajša grobišča so le še na obrobju njenega starega ozemlja na črnomorski obali, Krimu ter izven starega ozemlja do severnega Kavkaza in zgornjega Kubana. S podrobno analizo je njeno prenehanje v poznem 4. st. ponovno potrdil Tejral (1992, 235 s). Da sledovi černjahivske kulture v zaključni stopnji kijevske kulture (konec 4. st., prva polovica 5. st.) močno oslabijo, je opazil tudi Oblomskij (1991, 99), kar je razložil z odhodom "černjahivcev" (Oblomskij 1990, 148). Večinski sloj najdišča Teremcy torej res stoji na černjahivski naselbini, kar pa ne more biti razlog, da bi ga prištevali černjahivski kulturi. "Černjahivske" naselbine tipa Teremcy ob Dnestru in Prutu so torej po černjahivske. Od černjahivskih najdišč istega področja se ločijo tudi po tem, da ob njih še niso bila odkrita grobišča, kar naj bi bila posledica pogrebnih običajev, ki niso zapustili sledi (Magomedov, Vakulenko 1990, 134). Prostoročna lončenina sedaj prevladuje, njeni oblikovni tipi 1 - 5 se pojavijo na prelomu 4. in 5. st. (Baran, Terpilovskij, Magomedov 1990, 154), torej jih v starejših černjahivskih najdiščih ni. Naštete tipe naj bi družil skupni izvor v poznazarubinski posodi, ali pa v gradivu medrečja Dnepra, Dnestra, Zahodnega Buga iz prve četrtine 1. tisočletja, ki vsebuje prvine zarubinske kulture (Baran, Terpilovskij, Magomedov 1990, 154). To pomeni, da iščejo avtorji izvor v sto do dvesto let starejšem gradivu zubrecke skupine, čeprav hkrati priznajo, da je 4. tip v kijevski kulturi eden od osnovnih (Baran, Terpilovskij, Magomedov 1990, 154). Dejansko je mogoče vseh 6 oblikovnih tipov prostoročne lončenine skupine najdišč tipa Teremcy najti na področju kijevske kulture, ki ima svoje oblikovne tipe še iz poznazarubinskega obdobja (primerjaj: Baran, Terpilovskij, Magomedov 1990, Ris 24: 1 - 5, 7 - 9, 12, 13; Oblomskij 1991, Ris. 8). - "Černjahivska" najdišča tipa Teremcy se od pravih černjahivskih najdišč istega področja ločijo po stavbarstvu, lončenini, pogrebnih običajih in pripadajo mlajšemu času. Očitna je razlika v tlorisu naselbin, npr. černjahivski sloj

naselbine Sokol - Ostrovy in sloj druge polovice 5. st. naselbine Luka - Kavetčinskaja (Vakulenko, Prihodnjuk 1985). Vsega tega ni mogoče razložiti s kontinuitetnim modelom, ampak le s prihodom novega prebivalstva (Sl. 9: 1; 10: 1). Kot kaže lončenina, s področja kijevske kulture. To potrjuje tudi polzemljanka na Teremcih, ki ima osrednji steber, kar je značilnost kijevskih najdišč levega pobrežja Dnepra (Baran, Vakulenko 1990, 125). Po doslej najbolj natančni analizi poljskih posod praškega tipa je tudi Parczewski prišel do mnenja, da je njihovo poreklo najbolj verjetno v kijevski kulturi (Parczewski 1993, 65). Uvedba kamnitih peči, bi bila lahko dokaz, da so novonaseljeni Slovani naleteli na staroselsko prebivalstvo in od njega prevzeli to gradbeno novost. Na prisotnost staroslecev bi kazala tudi najdba lončarske delavnice v vasi Glubokoe, kjer so bile v lončarski peči najdene posode provincialno-rimskih oblik, v stavbi sami pa posoda praške kulture (Baran, Prihodnjuk 1990, 236).

Dnestrška skupina "poznočernjahivskih" najdišč tipa Teremcy (Sl. 10: 1) je dejansko torej skupina zaključne stopnje kijevske kulture (Sl. 10), ki je hkrati začetek treh zgodnjėslovanskih kultur: penkovske, koločinske in praške. Hunski vpadi, ki prežene Gote, ustvari na severnem in severozahodnem obrobju černjahivske kulture prostor, ki ga naselijo Slovani. S tem se je začelo dolgotrajno slovansko razseljevanje, ki je izrabljalo postopno umikanje germanskih ljudstev. Poleg te "zunanje" kolonizacije je stalno potekala tudi "notranja", ki je za razumevanje etnogeneze enako pomembna, kar je pokazal Lech Leciejewicz (1988) na primeru zahodnoslovanskih naseljencev severne Rusije. Z osvajanjem vedno novih področij, so se kulturne razlike med Slovani stalno večale in k večjemu izenačenju niso pripomogle niti notranje selitve. Stopnja kulturne enotnosti iz časa kijevske kulture ni bila nikoli več dosežena, praslovansčina je začela razpadati. Med Slovani so se izoblikovali različni etnosi (primerjaj: Leciejewicz 1989/1990).

* Raziskava je del projekta "Vzhodne Alpe in zahodni Balkan v arheoloških dobah", katerega naročnik je Ministrstvo za znanost in tehnologijo R Slovenije, izvajalec pa Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za arheologijo. - Slike je po mojih predlogih izdelala Tamara Korošec, za kar se ji najlepše zahvaljujem. Dragoceno pomoč so mi dali z informacijami in diskusijo naslednje kolegice in kolegi: dr. Dragan Božič, dr. Rajko Bratož, dr. Metka Furlan, dr. Erika Mihevc Gabrovce, dr. Peter Soustal, dr. Marjeta Šašel Kos. Vsem iskrena hvala.

** Nemška različica članka bo izšla pod naslovom "Modell der Ethnogenese der Slawen auf der Grundlage einiger neuerer Forschungen" na Poljskem v zborniku posvečenem prof. dr. Lechu Leciejewiczu.

Literatura

- BABEŞ M. 1988 *Die Frühgermanen im östlichen Dakien in den letzten Jahrhunderten v. u. Z. Archäologische und historische Belege*, [v:] *Frühe Völker in Mitteleuropa*, Berlin, 129 - 156.
- BARAN V. D. 1988 *Pražskaja kul'tura Podnestrov'ja (po materialam poselenij u s. Raškov)*, Kiev.
- BARAN V. D. 1990 *Istoki ranneslavjanskih kul'tur Vostočnoj Evropy v svete retrospektivnog analiza*, [v:] *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenij period*, Kiev, 335 - 362.
- BARAN V. D., VAKULENKO L. V. 1990 *Tipy žilišč i hozjajstvennyh postroek* (Etnokul'turnye processy vo vtoroj četverti I tys. n. e. na territorii jugo-vostočnoj Evropy), [v:] *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenij period*, Kiev, 115 - 127.
- BARAN V. D., TERPILOVSKIJ R. V., MAGOMEDOV B. V. 1990 *Keramika* (Etnokul'turnye processy vo vtoroj četverti I tys. n. e. na territorii jugo-vostočnoj Evropy), [v:] *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenij period*, Kiev, 138-160.
- BARAN V. D., PRIHODNJUK O. M. 1990 *Keramika* (Ranneslavjanskije kul'tury V - VII vv. i etnopolitičeskaja konsolidacija Slavjan), [v:] *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenij period*, Kiev, 231 - 238.
- BEREZANSKAJA S. S. 1988 *Ob etničeskoj prinadležnosti černolesskoj kul'tury*, "Trudy V Meždunarodnogo kongressa arheologov - slavistov", Tom 4, 12 - 22.
- BEZLAJ F. 1976 *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Prva knjiga, Ljubljana.
- BIERBRAUER V. 1992 *Die Goten vom 1.-7. Jahrhundert n. Chr.: Siedelgebiete und Wanderbewegungen aufgrund archäologischer Quellen*, "Peregrinatio Gothica III", Universitets Oldsaksamlings Skrifter, Nr. 14, 9 - 43.
- CUNTZ O. 1923 *Die Geographie des Ptolemaus*, Berlin.
- EGOREJČENKO A. A. 1982 *K istorii naselenija Belorusii v rannem železnom veke*, "Sovetskaja arheologija" 1, 54-61.
- EGOREJČENKO A. A. 1988 *Plemena kul'tury štrihovannoj keramiki i slavjanskij mir (k voprosu ob etničeskoj prinadležnosti nositelej kul'tury)*, "Trudy V Meždunarodnogo kongressa arheologov - slavistov", Tom 4, 61-66.

- FROLOV I. K. 1979 *O domostroitel'stve pervoj poloviny I tysjačel'etija n. e. na territorii Podesen'ja i Pooč'ja*, "Sovetskaja arheologija" 1, 63 - 72.
- GODŁOWSKI K. 1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszych okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, "Prace komisji archeologicznej" PAN, Nr. 23, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź.
- GODŁOWSKI K. 1992 *Germanische Wanderungen im 3. Jh. v.Chr. 6. Jh. n.Chr. und ihre Widerspiegelung in den historischen und archäologischen Quellen, "Peregrinatio Gothica III"*, Universitets Oldsaksamlings Skrifter, Nr. 14, 53 - 75.
- HAVLJUK P. I. 1975 *Zarubinec'ka kul'tura Pivdenного Pobužžja ta livoberežžja Seredn'ogo Dnistra*, "Arheologija" 18, 7 - 19.
- KASPAROVA K. V. 1981 *Rol' jugo-zapadnyh svjazej v processe formirovanija zarubineckoj kul'tury*, "Sovetskaja arheologija" 2, 57 - 79.
- KASPAROVA K. V. 1989 *Sootnošenie vel'barskoj i zarubineckoj kul'tur v Pripjatskom Poles'e*, [V:] *Kultura wielbarska w młodszych okresie rzymskim*, Tom 2, Lublin 1989, 261 - 282.
- KATIČIĆ, R. 1993 *Uz početke hrvatskih početaka*, Split.
- KAZANSKI M. 1992 *Les arctoi gentes et 'l'empire' d'Hermanaric*, "Germania", Jahrgang 70, 75 - 122.
- KOLENDO J. 1984 *Wenetowie w Europie środkowej i wschodniej. Lokalizacja i rzeczywistość etniczna*, "Przegląd historyczny", Tom 75, Zeszyt 4, 637 - 653.
- KOZAK D. N. 1988 *Vołyn' v pervoj polovine I tys. ne. e.*, "Trudy V Meždunarodnogo kongressa arheologov - slavistov", Tom 4, 105 - 111.
- KOZAK D. N. 1992 *Problemi etnokul'turnoi istorii Pivnično-Zahidnoi Ukraini v peršij polovini I tis. n. e.*, "Arheologija" 3, 22 - 32.
- KOZAK D. N., PAČKOVA S. P. 1990 *Hronologija i periodizacija (Jugo-vostočnaja Evropa v pervoj četverti I tys. n. e. po arheologičeskim dannym)*, [v:] *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenij period*, Kiev, 85 - 97.
- KUCHARSKA O. M., OBLOMSKIJ A. M. 1988 *Materiali perših stolit' našoi eri na poselenni Mena-5 u Seredn'omu Podesenni*, "Arheologija" 62, 41 - 51.
- LECIEJEWICZ L. 1988 *Einige Bemerkungen über die Kontakte der Ostsee-Slawen mit nördlicher Rus' im Frühmittelalter*, "Folia Praehistorica Posnaniensia" T. III, 157 - 164.
- LECIEJEWICZ L. 1989/1990 *Legends etnogenetyczne w świecie słowiańskim*, "Slavia Antiqua" Tom 32, 129 - 144.
- MAČINSKI D. A., TIHANOVA M. A. 1976 *O mestah obitanija i napravlenijah dviženij Slavjan I - VII vv. n. e.*, "Acta Archaeologica Carpathica", Tom. 16, 59 - 94.
- MAGOMEDOV B. V., VAKULENKO L. V. 1990 *Pogrebal'nyj obrjad (Etnokul'turnye processy vo vtoroj četverti I tys. n. e. na territorii jugo-vostočnoj Evropy)*, [V:] *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenij period*, Kiev, 127-138.
- MAHER J. P. 1974 *The ethnonym of teh Slavs - common slavic *slověne*, "The Journal of Indo-European Studies" 2, 143 - 155.
- MAKSIMOV E. V. 1988 *Pro pidosnovu zarubinec'koi kul'turi Seredn'ogo Podnipro'v'ja*, "Arheologija", 62, 1-10.
- MAKSIMOV E. V. 1990 *Territorija rasprostranjenija kul'turnyh obščnostej (Jugo-vostočnaja Evropa v pervoj četverti I tys. n. e. po arheologičeskim dannym)*, [v:] *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenij period*, Kiev, 21 - 30.
- MAKSIMOV E. V. 1991 *Aktual'ni pitanja živčennja zarubinec'koi kul'turi*, "Arheologija" 4, 3 - 10.
- MEDVEDEV A. P. 1993 *O kul'turnoj prinadležnosti lepnoj keramiki iz pogrebenij sarmatskogo vremeni donskoj lesostepi*, "Kratkie soobščeniia Instituta arheologii" 207, 56 - 59.
- NIEDERLE L. 1906 *Původ a počátky Slovanů jižních*, Slovanské starožitnosti, Díl II., Praha.
- OBLOMSKIJ A. M. 1985 *Problema proišhoždenija verhnedneprovskogo varianta zarubineckoj kul'tury*, "Tezisy dokladov sovetskoj delegacii na V meždunarodnom kongresse slavjanskoj arheologii", 35 - 36.
- OBLOMSKIJ A. M. 1987 *O finale Srednedneprovskogo varianta zarubineckoj kul'tury*, "Sovetskaja arheologija" 3, 68 - 85.
- OBLOMSKIJ A. M. 1991 *Etničeskie processy na vodorazdele Dnepra i Dona v I - V vv. n. e.*, Moskva - Sumy.
- OBLOMSKIJ A. M. 1992 *O roli pozdnearubineckogo naselenija v složenii kievskoj kul'tury Srednego Podnipro'vja i Dneprovskogo levoberež'ja*, "Sovetskaja arheologija" 1, 34 - 47.
- OBLOMSKIJ A. M. 1994 *Etničeskie processy v meždureč'e Suly i Vorskly v I - V vv. n. e.*, "Rossijskaja arheologija" 2, 42 - 55.
- OBLOMSKIJ A. M., TOMAŠEVIČ T. V. 1993 *O kontaktah pozdnearubineckogo naselenija vodorazdela Dnepra i Dona s Sarmatami Podon'ja*, "Kratkie soobščeniia Instituta arheologii" 207, 48 - 55.
- OKULICZ J. 1986 *Einige Aspekte der Ethnogenese der Balten und Slawen im Lichte archäologischer und sprachwissenschaftlicher Forschungen*, "Quaestiones mediaevi", Vol. 3, 7 - 34.

- PAČKOVA S. P. 1990 *Pogrebal'nyj obrjad* (Jugo-vostočnaja Evropa v prvoj četvrti I tys. n. e. po arheološkičeskim dannym), [v:] *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvennyj period*, Kiev, 38 - 49.
- PAČKOVA S. P. 1990a *Keramika* (Jugo-vostočnaja Evropa v prvoj četvrti I tys. n. e. po arheološkičeskim dannym), [v:] *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvennyj period*, Kiev, 49 - 72.
- PARCZEWSKI M. 1993 *Die Anfänge der frühslawischen Kultur in Polen*, "Veröffentlichungen der Österreichischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte", Band 17, Wien.
- PLETERSKI A. 1990 *Veneti naši davni predniki?*, "Arheo" 10, 57 - 59.
- POPOWSKA - TABORSKA H. 1993 *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*, Warszawa.
- SEDOV V. V. 1965 *Balto - iranskij kontakt v dneprovskom Levoberež'e*, "Sovetskaja arheologija" 4, 52-62.
- SEDOV V. V. 1970 *Slavjane Verhnego Podneprov'ja i Podvin'ja, Materialy i issledovanija po arheologii SSSR*, N. 163, Moskva.
- SEDOV V. V. 1982 *Vostočnye slavjane v VI - XIII vv.*, Moskva.
- ŠČERBAKOVA T. A. 1987 *Žilye i hozjajstvennye sooruzhenija na poselenijah pozdnerimskogo vremeni v zone Budžakskoj stepi*, [v:] *Dnestro - Dunajskoe meždureč'e v I - načale II tys. n.e.*, Kiev, 42 - 58.
- ŠČUKIN M. B. 1988 *Keramika kievskogo tipa s poselenija Lepesovka*, "Sovetskaja arheologija" 3, 207-214.
- ŠČUKIN M. B. 1989 *Poselenie Lepesovka: Vel'bark ili Černjahov?*, [v:] *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*, Tom 2, Lublin 1989, 195 - 215.
- TEJRAL J. 1992 *Einige Bemerkungen zur Chronologie der späten römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa*, [v:] *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latenezeit bis zum Frühmittelalter*, Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet, 227 - 248.
- TERPILOVSKIJ R. V. 1984 *O haraktere kontaktov kievskoj i černjahovskoj kul'tur*, "Kratkie soobščeniya Instituta arheologii" 178, 81 - 86.
- TERPILOVSKIJ R. V. 1988 *Novye issledovanija pamjatnikov III - IV vv. v Srednem Podneprov'e*, "Trudy V Meždunarodnogo kongressa arheologov - slavistov", Tom 4, 208 - 212.
- TERPILOVSKIJ R. V. 1989 *K probleme kontaktov kievskoj i vel'barkskoj kul'tur*, [v:] *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*, Tom 2, Lublin 1989, 231 - 247.
- TOPOROV V. N. 1980 *Kategorii vremeni i prostranstva i baltijskoe jazykoznanie*, "Balto-slavjanskije issledovanija", 11 - 15.
- TOPOROV V. N., TRUBAČEV O. N. 1962 *Lingvističeskij analiz gidronimov verhnego Podneprov'ja*, Moskva.
- TRUBAČEV O. N. 1968 *Nazvanija rek pravoberežnoj Ukrainy*, Moskva.
- VAKULENKO L. V., PRIHODNJUK O. M. 1985 *Problema preemstvennosti černjahovskih i rannesrednevekovykh drevnostej v svete novykh issledovanij na srednem Dnestre*, "Slovenská archeológia" 33, 71 - 136.
- WERNER J. 1971 *Zur Herkunft und Ausbreitung der Anten und Sklavenen*, [v:] *Actes du VIIIe congres international des sciences prehistoriques et protohistoriques*, T. 1., Beograd, 243 - 252.
- WOLFRAM H. 1979 *Geschichte der Goten*, München.

Summary

THE SLAVS' ETHNOGENESIS MODEL BASED ON SOME OF THE LATEST RESEARCH FINDINGS

Andrej Pleterski

The author believes that a linguistic model of the development of a Slavic language is the mainstay of the model of the ethnogenesis of the Slavs. Among the most indisputable linguistic findings are the following: the languages of the Balts and the Slavs shared various linguistic features, which serves as evidence of the common development of the two linguistic groups. In some moment they separated. The phonetic differentiation of the Slavic language did not begin until the second half of the first millenium A. D. that saw the beginning of the Slavic mass migration and expansion period. These findings can well lead us to a belief that the original Proto-Slavic territory was incorporated in the area settled by the Proto-Balts, and that a territory of the Slavic-Baltic linguistic community should be sought. The author finds the traces of such a community in the third quarter of the first millenium B. C. in a cultural complex (Figure 1: 2 - 6) which coincides with the area where there are still many river names of "Baltic" origin to be found (Figure 1. 1).

Towards the end of the 3rd century B. C. the southern borders of this territory were settled by the people of the Pommeranian Pot-covered Urn culture who could conditionally be given the historic name of the *Venets*. Their arrival in the territory of the Balto-Slavic peoples of the Milograd culture may have been the structural

cause for the new linguistic traits that emerged in the language of the people belonging to the Zarubínets culture which was a completely new archeological culture entity. Their language differentiated from the old, neighbouring Balto-Slavic language which thus became only Baltic. This rough description is in agreement with the one provided by France Bezlaj, namely that the Proto-Slavic language is but a veneticized Baltic language. For this reason the author sees the Zarubínets culture (Figure 3: 2, 4, 5) as an archeological reflection of the Proto-Slavs.

In the second half of the 1st century the entire area of the Zarubínets culture (Figure 4) was overcome by a crisis which caused a mass migration, mainly to the north-eastern parts (Figure 5). Already in the late Zarubínets period (Figures 6, 7) the name for the people of the Zarubínets culture is mentioned in historic records: *Veneds* (of Tacitus) - *Slavs* (*Stauanoi* of Ptolemaios). If the etymological explanation of the word *Slav* based on the word "**slovo*" (=speech) holds true, the language, different from those of the neighbouring peoples, was a distinction criterion and a foundation for ethnic awareness of the people of the late Zarubínets culture. This proves that the process of ethnogenesis resulted in the formation of the Slavic ethnicity, and that the linguistically diverse beginnings led to an enough common language.

In the 3rd and 4th centuries the southern borders of the Slavic territory were invaded by the Goths who incorporated the newly invaded territories into their tribal dominion. The archeological reflection of the Slavic presence in that period is the Kiev culture (Figure 8: 1 - 4). The migration of its constituent peoples within the boundaries of the Kiev complex points out the non-stability characteristics of their settlement patterns which resulted in the natural abolishment of various distinctive features and the continuity of the unity of the archeological culture of those peoples. As if the Slavs would be marching on the spot in that time. In linguistic terms this was a period when the Slavic language was most unified. The Gothic influence was weakened in 375 when the Hunnic hordes invaded the steppes near the Black Sea (Figure 8: 6). The Goths then withdrew and left behind relatively emptied territory south of the Kiev culture complex, and - which is also of particular importance - the Gothic dominion over that territory came to an end. Thus began the long-lasting Slavic dissemination (Figures 9, 10); the Slavs also profited from the gradual withdrawal of the Germanic peoples. Since the Slavic peoples invaded many new territories the cultural differences among them became more and more apparent and they could not be overcome not even by the fact that the Slavic peoples still migrated within the boundaries of their new territory. The level of the cultural unity of the period of the Kiev culture was a thing of the past and gradually new languages were formed on the basis of the Old-Slavic language. The Slavic community began to disintegrate and individual ethnicities were formed.

* The German version of the article under the title "Modell der Ethnogenese der Slawen auf der Grundlage einiger neuerer Forschungen" will be published in Poland, in a collection of scientific papers, dedicated to Prof. Lech Leciejewicz, Ph. D.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

Osrednjo slovensko arheološko revijo izdajata Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V Arheološkem vestniku (AV) so objavljeni rezultati arheoloških raziskovanj na vzhodnoalpskem in zahodnobalkanskem prostoru. Predstavljena so najdišča in premične najdbe iz vseh arheoloških dob.

Preko 900 izvodov Arheološkega vestnika zamenjuje Biblioteka SAZU z ustanovami iz vsega sveta (akademijami, univerzami, arheološkimi inštituti, muzeji, spomeniškovarstvenimi zavodi), s čimer pridobi letno najmanj toliko izvodov dragocenih tujih znanstvenih publikacij, in sicer ne le arheoloških, ampak tudi zgodovinskih in umetnostnozgodovinskih.

Starejši letniki AV so večinoma že pošli, novejše pa lahko kupite v knjigarni Cankarjeve založbe v zgradbi Slovenske matice, Kongresni trg 8, Ljubljana.